रविन श्रेष्ठ

मू-लुखाया न्याफोगु स्वां

"नेपाल सम्बत-छगू विवेचना"

छेत्रबहादुर कायस्थ 'यल'
बकुम्बहाल, ललितपुर

जिगु धायगु–

थ्व " नेपाल सम्वत छगू विवेचना " सफू नं च्वया धका च्वँगु मखु। आपालं पासापिनिगु कुतलं च्वयागु ख:। गुगिं पासापिसं थौंया राष्ट्र भाषां चवकेगुनं कुत: या:गु ख:। तर मां भाय् या:गु ममतां हे च्याकूगु जुल।

नुग: मच्छिगु खँ थ्व हे ख:कि आर्थिक अभावं सफू लुदंक पिकाय् मखन। उकिं थ्व निर्मित सफूया संक्षिप्त जक ख:।

अनुसन्धानया ज्या उलि अ:पु मजूगुलिं गनं द्वं दयफु। गन मगायफु या छु ज्वीफु। थ्वमि भा:जु, मयजुपिसं थुकियात थ:भापिना मा:गु ज्वलंया रूपे साहुति विया ग्वाहाली याना दी धैगु आशा याना। गुकिं मेगु संस्करणे पिकायत यक्वों ज्या छिनी।

थ्व सफू च्वयगु ज्याय् आपालं प्रेरणा विया द्यूम्ह पासा जुलुमलाल चित्रकारजु व थासा बांलाकेगु ज्याय् कुत: याना द्यूपिं अरनिको प्रेसया पासापिन्त दु:नुगलंनिसें भिंतुना।

नेपाल सम्वत १०९५ कौलागा ९ — क्षेत्र

जिं खना थें—

भाषा, संस्कृति, कला, सम्बत, थ:गुहे मदयक देशया मौलि-कता म्वाय्‌थाकु। मौलिकता मौलिकता धाधां हे कोसं म्वाय्‌गु अस्तित्वयात म्वेठ्‌याना मेमेगु थाय्‌या मौलिकतातयत थ:नाला वयाच्वना। सा स्याना धुं पोसे याना वयाच्वना। मांया नुग: ह्वातां-चा:, गुकी चुचुप्याना दुरूत्वना च्वलना। थौं क्वें व छ्यंगुजक ल्यंद-निम्ह वहे मांया नुगले महीपिसं तुति न्हुयाच्वन, च्वातु च्वाना च्वगु कोगु मिखां तुलुतुलु स्वैच्वना। थ्व फुक्कया अर्थ मौलिकताया नामे मौलिकताय्‌ ग:कीगु थें ख:। थ्व कोगु नेपाल सम्वत, संस्कृति, भाषा म्वाय्‌ थाकुगुया कारणनं थुकथ जुया वना च्वन। यलया नां दम्ह भाजु छेम्बबहादुर कायस्थजु थुगु समस्यायात अवधीक दुबाला थ:त हे व:गु भार भा:प्रिया कर्तब्य पूर्वकेगु कुत: जूगु साप लय्‌ताया पुगु खं ख:। जित: ता: स्वंत नेपा:मा, वैंत नेपाल सम्बतमा:, स्वैंत नेपा:या सस्कृति मा:, वैंत नेपाल भाषा मा:। नेपाल सम्बत नेवा मात्रया जक मखु थ्व सम्पूर्ण नेपाली जातीया साफा सम्पति ख:। ख्यानं थ्वैंत थौं राष्ट्रिय स्तरं छाय्‌ मान्यता मविल, बी लो या मलो ? आदी खं ग्यसुलाक्क तर्क प्रमाण बिया ज्व:गु ल्हात च्वें:तगु थ्व प्रस्तुत सफूयात अनुसन्धानया ज्या ज्वना दौपि व भाषा, सस्कृति मौलिकता प्रेमी ब्वमिपिन्सं राष्ट्रिय स्तरे मान्यता बीगु ज्याय्‌ तिब: बीकथं यो ताय्‌की खना।

—भगतदास श्रेष्ठ

दोहलपा –

दु:ख कष्ट नया गुम्ह्सिनं जित वोलंकल
वहे पुज्य अबु श्री नरवहादुरजु यात

–छेत्र

"नेपाल सम्बत" छगू अःवेषणया विषय

" नेपाल सम्वत " छुखः धैगु न्ह्यसःया लिसः 'नेपाल' नामं सिद्ध जूकि थ्व ळीगु ' नेपाल देश ' या थःगुहे सम्वत खः ।

नेपाल देशया इतिहास दुने अभिलेखया ल्याखं " नेपाल सम्वत " या न्ह्यः छ्यला तःगु क्वय् च्वयागु निगू सम्वत खने दु ।

१) शक सम्वत (जुजु मानदेव (प्रथम) या अभिलेख सम्वत)

२) ठकुरीया सम्वत (जुजु अंशुवर्मा चले याना वंगु सम्वत)

ऐतिहासिक दृष्टिकोणं विचाः यायबले थ्व निगू सम्वत नं वंश व जातियताया आधारे नामकरण जूगु खः । अभिलेखया ल्याखं नेपाल देशे शक सम्वत लिच्छवि जुजु मानदेव (प्रथम) निसें अंशु-वर्माया न्ह्यः तक छ्यला तःगु खने दु । ठकुरी सम्वत धाःसा जुजु अंशुवर्मा निसें स्वंगूगु शताब्दि अपो चले जूगु खने मदु ।

तर, " नेपाल सम्वत " एकतन्त्री राणा शासनया मार फयान स्वाना च्वने फूगु हे जन प्रियया दसू खः । अले पवित्र उदेश्य व महान त्यागया परिणाम नं खः ।

छाय् धासा –

' नेपाल सम्वत ' फिया लुँ जूगु दामं जुजु व प्रजाया संयुक्त प्रयासे दको नेपामितय्गु ऋण पुला चलेयागु सम्वत खः । स्वार्थ व जातियताया आधारे नाम करण मयासे राष्ट्रिय भावनां प्रेरित जुया थःगु मातृभूमि " नेपाल देश " या नां क्वकया चले यागु थ्व राष्ट्रिय सम्वत खः ।

थथे " नेपाल सम्वत " छगू नेपाल देशया महत्वपूर्ण सम्वत जुयानं थ्वया ऐतिहासिकता तथ्यपूर्ण मजुसे भ्रमपूर्ण जुया च्वन ।

थथे जूगुया कारण भापा वंशावली तय्गु भिन्नतां व विद्वान तय्गु मतभेदं ख: । उकिं थौं " नेपाल सम्वत " या तथ्य ऐतिहासिकता लुइके माःगु च्वंगु दु । गुकियाना थौं " नेपाल सम्वत " छगू अन्वेषणया विषय जूगु दु ।

अन्वेषणया साधन

अन्वेषण धैगु मुला च्वगु खँ यात यथार्थ रूपं प्रमाण सहित न्ह्योने ब्वया वियगु ख: । उकिं अन्वेषण याय्गु ज्या अपु मजू । थथे नेपाःया इतिहास अन्वेपण याय्त क्वय् उल्लेख यानागु साधन तय्गु आवश्यक जू ।

१) अभिलेख
२) वंशावली
३) पुरातात्वक वस्तु
४) साहित्य (ग्रन्थ)
५) किंवदत्ती वा जनश्रुती

थ्व साधन पाखें इतिहासया अन्वेषणे गुकथं ब: (ग्वाहाली) विइ धैगु खँय् थुमिगु परिचयया आवश्यक खने दु । उकिं चिहा-परिचयकथं थुमिगु परिचय थथे ख: ।–

१) अभिलेख - थ:गु कुल देवताया चित्र नापं जुजु आज्ञा, वंशक्रम, दानपूण्य, निर्माण, स्मृति आदिया विस्तार यासे सम्वत, तिथिवार अङ्कित याना तइगु स्वर्णपत्र, तामापत्र, शिलापत्र ख: । थौंया विश्वय् इतिहासया ख्यने अभिलेख हे सर्वमान्य जुया च्वन ।

२) वंशावली – जुजुया राज्य काल, राज्य चर्चा, देशया तःधंगु घटना, निर्माण, जिर्णोद्धार आदिया चर्चा याना च्वया तेंगु पुलां सफू खः। वंशावलीया तिव-कथ अभिलेख, भग्नावशेषत लुइका च्वंगु दु।

३) पुरातत्व –मुद्रा, बास्तुकला, चित्रकला व भग्नावशेषत खः। थुकि जुजु पिनिगु नां राज्यकाल, थाय् वस्तु आदि लोप जुया च्वंगु ऐतिहासिकतायात प्रकाशे (न्हृयोने) हया विइ।

४) साहित्य – देशया पौराणीक, धार्मिक ग्रन्थ व विदेशी यात्रु पिस यात्राया इले थायु वर्णित ग्रन्थत खः। गुकि राज्यकाल गणना यायेगु ज्याय् आपाल तिवः विया च्वनि।

५) किंवदन्ती वा जनश्रुती – न्हापा जुया वं कथ धेतःगु खँत खः। थ्वया माध्यमं नं इतिहासया ऐतिहासिकता लुइकेगु ज्याय् बः विया च्वनि।

थुगु साधन तयेगु माध्यमं अन्वेषण याय्‌वले आपाल खँ सत्य-ताया त्वाथले यथार्थ रूप धःस्वाका वयने फ।

नेपाल देशया बू–खँ

"नेपाल" नामया स्वापू कथं "नेपाल सम्वत" या न्हयः "नेपाल" धेगु देश गुबले, गुकथ निर्माण जुल धेगु खँ सियकेगु आवश्यक जू। थथे आदि कालया खँ सियकेगु ज्याय् पौराणिक, धार्मिक, ग्रन्थत हे छगू माध्यम (लंपु) जुया च्वन। विभिन्न ग्रन्थ तयेगु थापू कथं "नेपाल देश" छगू दह (पुखु) पाखें निर्मित

जगु खने दु । तर, धर्मया आधारे देव-देविया नाम पाना च्वंगु दु। शैव धर्म ग्रन्थे शिव, वैष्णवी धर्मे विष्णु, बौद्ध ग्रन्थे स्वयम्भु भगवान यात नेपाल देशया श्रृष्टि (आदि) देवताया रूपे न्ह्योने ब्वया त:गु दु। थौं तक प्राचीन धार्मिक ग्रन्थया रूपे माने याना त:गु बृहत स्वयम्भू पुराण" ख:।[२] थ्व पुराण ग्रन्थे नेपाल देशया बू-खँ वर्णित जुया च्वंगु दु। उकिया सार थुकथं ख: -

" उगुइले (सत्य युग) नेपाल देश (थौं कन्हे उपत्यका छगुलि) छगू दह (पुखु) जुया च्वन। प्यखें पर्वतमालां चाहिला च्वंगु थ्व दहया प्राकृतिक सौन्दर्य अति शोभित जुया च्वन। थ्व सौन्दर्यया खँ न्यना सत्य युगे विपस्वी बुद्ध थन थ्यंकवल। "जामाच्व" धैंगु पर्वत च्वकाय् थ:गु वास् दय्कल। थनयागु प्राकृतिक सौन्दर्य मुग्ध जुया थ:गु अलौकिक शक्ति क्यनेगु विचा: यात। थ्वहे विचा: कथ चैत्र शुक्ल पुन्हि खुन्हु दहया दथ्वी पलिस्वांमाया पुसा पित। अले थ: शिष्यपित भविष्यया खँ कना थ: थ:गु देश प्रस्थान (ल्याहां) जुल। कना थकूथें खुना-लिपा आश्विण पुन्हि खुन्हु पलिस्वांमाय् स्वां ह्वल। नापं थ्व स्वांया दथ्वी ज्योतिर्मय रूप "स्वयम्भु भगवान" या मूर्ति लुया वल। थ्व खँ न्यना शिखी, विश्वभू, क्रकुछन्द, कनकमुनीथें मानवरूपि बुद्ध पिनिगु थन आगमन जुल। थुकथं त्रेतायुगया अन्त्य हिमालय पाखें "मञ्जुश्री" (बोधि-सत्व) यागु आगमन व नेपाल देशया निर्माण जूगु जुल।

थनयागु प्राकृतिक सौन्दर्य लयताःम्ह 'मञ्जुश्री' थ्व दहया प्यखें निरीक्षण याना (चाहिला स्वया) दहया ल वछुना देश दय्केगु ग्वसा ग्वल। कटुवाल धैंगु थासे थ:गु शक्ति स्वरूप खड्ग पर्वत तछ्याना ल छ्वना दिल। कर्कोटक नागयागु निमित तौदह नामं पुखु दय्का बिल। थुकथं ल छ्वने धुंका च्वने ज्याछिक शहर

[२] मयूरवर्ण महाविहार-हेमराज शाक्य पृष्ठ-२

यागु निर्माण याना थः नाप वंपि मध्ये 'धर्माकर' यात राजतिलक बिया थः थःगु गां पाखे ल्याहाँ वगु जुल। थुकथं मञ्जुश्री निर्माण यागु 'शहर' यात 'मञ्जु पतन' धका मञ्जुश्रीया नाम हे नाम करण जूगु जुल। मञ्जुश्रीयागु लुमंतिया निम्ति छगू शिला-मूर्तिनं दय्कूगु जुल।"

थुकथं पुखुया ल छ्वना 'नेपाल देश' या निर्माण यागु खँ आपालं भाषा वंशावलीस न्ह्यःथना तःगु दु। गुलि भाषा वंशावली व धार्मिक ग्रन्थ तय्के कृष्णं ल छ्वना नेपाल देशया निर्माण यागु धकानं च्वया तल।

कृष्ण महाभारतया प्रमुख नेता खः। महाभारतया इ द्वापर युगया अन्त्य अर्थात उगु इ ५०००–६००० दँ पुलां माने याना तल।[१] अले ऐतिहासिकताया ल्याखँ ल्याचायाना महाभारतया काल ५१६९ दँ जक पुलां धैगु खँ निर्णय याना तय् धुंकल।[२] उकि दहया ल छ्वना नेपाल देश दय्कूगु ६००० दँ जक पुलां जुलं मया। थ्व स्वयानं १0 दँ मयाक पुलां खने दु। उकि दहया ल छ्वना शहर निर्माण याम्ह "मञ्जुश्री" हे खः। थुकथं माने याय्वले नेपाल देश आदिकाल अर्थात लखौं दँ न्ह्यः थन वसोवास दु धैगु वयँ।[३] नापं दहया ल छ्वना शहरयागु निर्माण यागु खः धैगु खँ थनयागु भौगोलिक गति-विधि कथं नं मिले जूगु खने दु।

---

[१] शान्ति पर्व (नेपाली)– कवि शिरोमणि लेखनाथजुया भूमिका

[२] क) मयूरवर्ण महाविहार–हेमराज शाक्य पृष्ठ– १–२

ख) नेपालको धार्मिक इतिहास–जगदीश चन्द्र रेग्मी–पृष्ठ–१

[३] भारत खण्ड और नेपाल– शेषरसिंह गौतम-- पृष्ठ १३४

'नेपाल' नाम या प्राचीनता

" मञ्जुश्रीं " दहया ल थ्वना छगू शहरया निर्माण यात। थ्वहे शहरयात " मञ्जुपतन " धका नाम करण जुल। थ्वहे थौं कन्हे नेपाल देशया नामं प्रशिद्ध जुया च्वन। तर थ्व नेपाल नाम गुवलेनिसें वन धैगु खँय् विचा: याय् मागु दु। थ्व खँय् प्रो. भण्डारी-जुं न्ह्यथना दयूगु तन्त्रशास्त्रया छपु श्लोक ग्यसू लागु दसू जू वगु दु।[१] व श्लोक थथे ख:-

कृते सत्यवती ज्ञेया त्रेतायांतु तपो वनम्
द्वापरे मुक्ति सोपानं कलौ नेपालिका पुरी ॥

- भृ तं.

थ्व श्लोकया धापूकथं थ्व देशया नाम युग ह्यूकथं हिला-वइ थ्वगु खने दु। सत्ययुगे - 'सत्यवती,' त्रेतायुगे- 'तपो वनम्,' द्वापरयुगे 'मुक्तिसोपान्' व कलियुगे – 'नेपाल' नाम जुल।

थ्व श्लोकया धापूकथं ठीसं थ्वीके फतकि थ्व देश या "नेपाल" धैगु नाम कलियुग प्रवेश जुसां निसें हे जूगु ख:। थौं कन्हे कलियुग प्रवेश जूगु अर्थात कलियुग सम्वत्सर ५०७६ दँ ख:।[२] थुगु ल्याखँ " नेपाल " नामया प्राचीनता ५००० दँ पुले धुंकूगु स्वत: सिद्ध जूगु जुल। भाजु श्रेष्ठजुया धापूकथं किराती जुजु गलिङ्यात नेपायँ हे बासि निमिषटङ्कार नाम छेत्रवर्मा वंशया जुजुं त्याका राज्य चलेयागु सम्वत कलि सम्वत १२७७। ६ धाइवले आश्विण महीना निसें स्वतन्त्र 'ङ्वा देश' धका प्रख्यात जूल। थुकथं नेपाल नाम कलियुग

[१] नेपालको आलोचनात्मक इतिहास प्रो. ढुण्डिराज भण्डारी पृष्ठ २
[२] हजार वर्ष अगाडि द्वापर देखि आज सम्म वंशावली परिस्थिति-विगोमान श्रेष्ठ पृष्ठ ६

प्रवेश निसें नाम करण जुसां व्यापक रूपे १000 दँ लिपाजक प्रचार जूगु ज्वीफू । तर 'नेपाल' नामया अर्थ छु ख: ? थ्व खँय् विचा: याय मानिगुहे जुल ।

"नेपाल" नामया अर्थ

थ्व देशया नाम प्यंगु युगे प्यता नां जूगु खँ तन्त्रशास्त्रया धापूकथं खने दुगु जुल । अले 'नेपाल' नाम कलियुग प्रवेश जुसां निसें प्रचलने वगु खँ नं सिद्ध जूगु जुल । तर नेपाल नामया अर्थ छु ख: ?, थ्व खँ नं थ्वीकेगु (की प्रत्येक नेपामि तय्गु निम्ति) अति आवश्यक जू । थ्व खँय् 'नेपाल' नाम या अर्थ छयाना त:गु छूं ऐतिहासिक प्रामाणिक अभिलेख त मदु (थौंतक मलुनि) । उकि पौराणिक व धार्मिक ग्रन्थया आधारे भाषा वंशावलीस 'नेपाल' नामया अर्थ विभिन्न रूपे छयाना तल ।

पौराणिक व धार्मिक ग्रन्थया धापूतनं परस्परे मत भिन्नता जुया च्वन । थथे ज्वी मदुगु ख; । छगू ग्रन्थे 'ने'[१] मुनिया आज्ञाकथं पालित जूगुलि थ्व देशया नाम 'नेपाल' जूगु न्हुच:थना त:सा मेगुलि 'नेप'[२] जुजुया नाम जूगु धैगु खँ न्हुचथना तल ।

वंशावलीयात कया स्वय्वले नं मेमेगु देशे थें कौगु देशे वंशावली च्वइगु ज्या आपा पुलां खने मदु । भाजु जोशीजुया धापूकथं कौथाय् वंशावली च्वय्गु ज्या जयस्थिति मल्लया पाले निसें सुरू जूगु ख: । थ्वहे नेपाल देशया पुलांगु वंशावली ख: । थ्व या नाम

---

[१] नेपाल महात्म्य

[२] गण्डकी महात्म्य

गोपाल वंशावली ख: ।[३] थ्व वंशावलीया धापूकथं गोपालवंशी 'नेप' जुजु पशुपति स्थापना याना 'नेपाल' नाम तल[४] ।

थौं कन्हे "नेपाल" नामया अर्थ छु ख: धैगु खय् विभिन्न विद्वान इतिहासकार तय्गु विचे नं मतभेद जाया च्वन । गुलिसिनं शब्दया आधारं अर्थ छ्यासा गुलि सिनं भाषा विज्ञानया आधारं अर्थ छ्याना च्वन । उकि 'नेपाल' नामया अर्थ थ्वहे ख: धैगु निष्कर्ष वय् मफया च्वन । थ्वहे कारणं आपाल सम्भव दुगु विद्वान तय्गु धापू स छक अध्ययन याना स्वय् –

१) प. बलदेव मिश्रजुया धापू– ने नामक थासे च्वपि जुगूलि नेवार धाल । थ्वहे नेवार थ्व देशया नाम 'नेपाल' जुन ।

२) भाजु हरिराम जोशीजुया धापू– नी-श्रृष्टी, श्रृजनात्मक प्रतिमा, नीपामी = नेपामी = नेपालवासी ... ... न्ह्यागु देशया नामाकरण नं अनया वासिन्दा त व व्यक्तिया नाम जूगु दु । उकि थ्व देशया नाम नीपामी पाखें जूगु यको सम्भव दु ।

३) प्रो ढुण्डीराज भण्डारीया धापू– 'नेपाल' नेपा या सांस्कृतिक रूप ख: । तिब्बती तय्सं नेपाल यात 'नेपा' धाइ । नेपालया प्राचीन निवासी नेवा तयसनं 'नेपा' हे धाइ । नेपाल हिमालयया मध्य ख: । थ्वहे कारण थ्वया नाम नेपाल जूगु ज्वीफू । तिब्बती भाषाय् 'ने' या अर्थ 'मध्य'

---

[३] प्राचीन नेपाल-- हरिराम जोशी एम. ए. पृष्ठ ५७६

[४] नेप नाम्ना गोपालेन पशुपति प्रतिष्ठाकृत ।
नेप पालित तत्वाद नेपाल ।। गो० वं०

व 'पा' या अर्थ देश ख: । उकिं नेपालया व्युत्पत्ति नेपा पाखें जूगु ज्वीमा ।

४ विद्यमान श्रेष्ठजुया धापू– थ्व नेपाल देशया सुद्ध नाम 'ङेवा' देश ख: । तान्त्रीक विधिकथं ङेवानय्‌सं थ: कुल इष्टदेवता 'ङाप्वा' धोयात माने याइगु जुया च्वन । लिपा थ्वहे ङा = ने, प्वा = पा जुल । अले थ्वैत 'ङेपा' धाल । लिपा थ्वैत भाषाया लज्जतं पस: धा पसल जुथें नेपायात नेपाल धाइगु जुल ।

५) भाजु रमापतिराज शर्माजुया धापू-- मे छगू ग्यसूलागु थाय्‌कथं ख: । पाल छगू पाला देकथं ख: । थ्व हे अर्थे नेपाल ख: ।

६) स्व० धर्मादित्य धर्माचार्यजुया धापू-- दकसिबे सम्भवगु प्रमाण थ्व ख: । जम्बुद्वीपं व चीनं वपि लस्करयात नेम पालन याया नीति "नेमेन पालित यस्मात नेपाल" नेमपाल" धालसां नेपाल धागु ख. ।

७) स्व० बालचन्द्र शर्माजुया धापू-- बाडेल शाहदेवया धापूकथं तिब्बती भाषाय्‌ बा तिब्बत-वर्मा-भाषा कुल-कथं 'ने' या अर्थ 'छें" बा 'निवासस्थल' व 'पाल' शब्दया अर्थ "ऊन" ख: । ... ...पुलां भाप्चा भाषाय्‌ पूर्वी नेपा व सिक्कीम यात 'ने' हे नाम छुना तल । भोटया लामा ग्रन्थ तय्‌के नं 'ने' यात न्यास (Gnas) च्वया त:सां तवि उच्चारण 'ने' हे जू । लामा तय्‌सं

थ्व शब्दयात "पवित्र स्थल बा गुफा" धाइ ।
......थ्व उपत्यकाय् भोट पाखें हे मंगोल
जाति तय्गु प्रवेश जूगुलिं लाप्चा व तिब्बती
भाषाय् लाक्षणिक अर्थ प्रयुक्त जुया 'नेपाल'
नाम साधारण रूपं जूगु ज्वी ।

आ ठीत समस्या वलकि सु विद्वानया धापू मनन याय् योग्य जू । आपालं विद्वान तय्सं मेगु जातिया भाषाया आधारे 'नेपाल' नामया अर्थ छ्याना च्वन । नेवा नेपालया प्राचीन निवासी जूथें 'नेपाल भाषा" नेपालया प्राचीन भाषा खः । उकिं नेपालभाषाया माध्यमं नं छक अर्थ छ्यानास्वय् । पुलां वंशावली नेपाल देशयात 'ङिपा' धका नं च्वैतल । 'ङि' धासां: थ्व देशया नाम ङिपाल = निपाल खः । 'ङिपा' या अर्थ स्वस्थ, पवित्र व सुन्दर खः । अले पालया अर्थ पाखा पर्वत कथं खः । ल ठीगु भाषाया महत्वपूर्ण आखः ग्व: खः । गथेंकि ८०० किरातीत सीगु थाय्या नामं हे च्यासल जुल । [१] चिनया पुलां ग्रन्थे नं नेपाल यात नि-पो-लो च्वया तल । थुकथं ङिपाल = निपाल पाखे नेपाल परिवर्तीन जूगु खने दु ।

"नेपाल सम्वत" या वंशावली

"नेपाल" नामया अर्थ छु खः धैगु खय् मत भिन्नता जूथें "नेपाल सम्वत" गुवले, सुनां चले यात धैगु खँय् नं मत-भेद दया च्वन । थथे मत भिन्नता जूगुया कारण निगू खने दु-

१) "नेपाल" सम्वत छ्यगु शुभ-कार्यया अभिलेख प्राप्त मजूगु
२) वंशावलीकार तय्गु भिन्नता व सरासर भुल जूगु ।

भाषा वंशावली, वंशावलीकारजुपिसं "नेपाल सम्वत" छ्यगु-

[१] शान्ति-विजय-१०८९ (अङ्क २)- पृष्ठ ५८

या उद्देश्यया वर्णित (बयान याना त:गु) छगू हे रूप वया च्वंगु दु। ख्वाक्ति गुगु इले अर्थात सु जुजुया पाले चलेयात धैगु खंय् जक मतभेद जाया च्वन। छकि वंशावली गुकथं न्ह्यथना तल धैगु खँ थ्वीके मागु दु। आपालं प्रचलित भाषा वंशावलीयात कया स्वय्‌बलें जयदेव मल्लया पाले नेपाल सम्वत चलेयागु खँ न्ह्यथना त:गु दु। थुकिया सार (सारांश) थुकथं ख:-

"ख्वप देशे छम्ह तधंम्ह ज्योतिष दु। व ज्योतिषया छम्हं छाय् स्व:वले यें देशे विष्णुमतिया सिथे यत्ता (पारी) लुखु तिर्थया फि लुँ ज्वीगु साइत लुइकल। उगु इले ख्वप देशे आनन्द मल्ल, यें यल देशे दाजुम्ह जयदेव मल्ल जुजु जुया च्वन। ज्योतिषं साइत व लगन न्ह्य:ने तया जुजुयागु साहुती काल। जुजुया उजंकथं लुखु-तिर्थंस साइत कना फि काय्‌के छ्वत। सुथ न्हापां फि कुविया वैच्व-बले यें देशे च्वम्ह शंखधर (साखाल) जु खन। थ्युनिकं फिकु ज्वना वंपि खना शंका खँ ल्हाना स्वत। ख्वप देशे लुखुतिर्थे फि काव:गु धैगु सिकल। थ्व फि छाय् काव:गु ? लुँ ज्वी फू धैगु विचारं फि कुविया वंपित हेका थ:गु छेँ यन। माने याना नका, त्वंका, लय्‌ताय्‌का ह:गु फि थम्हं कया छ्वत। भलिया तय्‌सं लुखुतिर्थंस वना मेगु फि कया ज्वना (ख्वप देशे) वन। साइत मद-य्‌का कागु फि फिहे जक जुल। ज्योतिषं शास्त्र मिथ्या धका भापिया मिस दुत। थुके प्यन्हु खुन्हु शंखधरजु फुकं फि लुँ जूगु खना लय्‌ताय्‌का महान ज्या याय्‌गु ग्वसा ग्वल। जुजु जयदेवया आज्ञाकया नेपा: या दको नेपामि तय्‌गु ऋण पुला धुमधामं उत्सव याना "नेपाल सम्बत" म्हंपुजा खुन्हु छुत।

तर थ्व वंशावलीया न्ह्यथनात:म्ह जुजु जयदेव मल्लया शासन काल पेतेया धापूकथं नेपाल सम्वत २७५ आषाढ शुक्ल ८ निसें-१७८ माघ शुक्ल ५ तक ख:। थुकिया प्रामाणिक स्वरूप जयदेव-

मल्लया पाले च्वया त:गु निगू हस्त लिखित ग्रन्थ प्रकाशे वगु दु ।[१] विक्रमजीतजुया धापूकथं अभय मल्ल, जयदेव मल्ल व आनन्द देव मल्लया शासन काल थुकथं ख: ।[२]—

अभय देव मल्ल— १२१६-१२५५ (ए. डि.) इस्वी
जयदेव मल्ल— १२५५-१२५८ " "
आनन्द देव मल्ल—१२७४-१३४० " "

' नेपाल सम्वत " जयदेव मल्लया राज्यकाल स्वया ३७५ दँ न्ह्यो: हे चले ज्वी धुंकुगू सिद्ध जूगु जुल । थथे जयदेव मल्लया ३७५ दँ न्ह्य: चले जूगु सम्वतयात जयदेव मल्लया शासनकाले स्वाके ह:गुलि इतिहासकार ज्ञवालीजुं फिया लुं जूगु दामं दको नेपामि तयगु ऋण पुला चलेयागु खँ वंशावलीकारया कल्पनाजक ज्वी धैथे च्वया यूगु दु ।[३] तर थ्व खँय् थुकथं ज्वीमाकि थ्व कल्पना मखु जनश्रुती ख: । नेपालया वंशावली हे मल्लकाले च्व:वगु जूगुलि जयदेव मल्ल जूगु ज्वीमा । तर नेपाल सम्वत चलेया:म्ह जयदेव धैम्ह मेम्ह हे जुजु दयमा ।

वंशावलीया भिन्नता

" नेपाल सम्वत " गुवले, गुकथं चलेयात धैगु खंय् विवाद हे तिनि । अले विद्वान व इतिहासकार तयगु विचा:नं अलमलया

---

[१] क) करण्ड व्यूह- नेपाल सम्वत ३७७
ख) भगवान लाल इन्द्रजीया संग्रह- ३७७

[२] हिस्तोरी अफ नेपाल-- ६ अध्याय पृष्ठ × × × ।।।

[३] नेपाल उपत्यकाको मध्यकालीन इतिहास- पृष्ठ ४

वर्षाहे लानि । तर न्ह्याम्हसिनं न्ह्यागुहे वंशावलीया खँ न्ह्यथनां तथि फिया लुँ जूगु दामं दको नेपामि तय्गु ऋण पुला चलेयागु " नेपाल सम्वत " या महिमा ल्यूने लागु मदुनि । थ्वहे " नेपाल सम्वत " प्रति मणावलिकारतय्गु सत्य घटनाया चुनौति ख: । स्वार्थया भ्याहे बिचा: मयासे वहुजन 'हृताय्या उक्ति कथं चले यागु थ्व सम्वत ख: । अले उगु इ:या जुजु व साखवालजुया महान त्यागया दसू नं ख; । नापं अनेक मार फयानं थौं तकं म्वानाच्वने फूगु जनप्रियया ज्वलन्त प्रमाण ख: । उकि फिया लुँ जूगु दामं नेपामि तय्त ऋणं मुक्त याना " नेपाल सम्वत " चले यागु खँयात ऐतिहासिक रूपं मान्यता विय्हे मा: । तर, " नेपाल सम्वत " या प्रवर्तक स्वैत माने याय्गु धँगु खँय् धा:सा पला न्ह्याकेगु थाय् मदुनि । विभिन्न विद्वान तय्सं वंशावली मात न्ह्यथना विभिन्न जुजुपित "नेपाल सम्वत" या प्रवर्तक जुजु माने याना च्वन ।

१) भाजु सूर्यविक्रम ज्ञवालीजुया वंशावली — जुजु जयदेव मल्ल[१]

२) भाजु ईश्वरराज अर्याल जु " " - जुजु नरेन्द्र देव[२]

३) भाजु शंकरमान राजवंशी जु " " - जुजु राघव देव[३]

४) भाजु पुन्यरत्न वज्राचार्य जु " " - जुजु जयदेव[४]

५) भाजु लिला भक्त मुनकर्मीजु " " - जुजु जयदेव मल्ल[५]

६) भाजु चित्तरञ्जन 'नेपाली' जु " " - तृतीय जयदेव मल्ल[६]

---

१) नेपाल उपत्यकाको मध्यकालीन इतिहास - पृष्ठ २, २) नयाँ नेपालको इतिहास पृष्ठ - ३०, ३) लिच्छवि संम्वतको दिष्कर्ष पृष्ठ - ३२ ४) छीगु नख: चख: पृष्ठ - ६२, ५) मध्य कालीन इतिहास पृष्ठ - २०७ ६) सितु' अंक ३ पृष्ठ - ८

वंशावलीया थुगु भिन्नतां याना इतिहासकार त नं विचे लाना च्वंगु खने दु। उकि अभिलेखया माध्यमं "नेपाल सम्वत" या प्रवर्तक जुजु सु खः ? थुगु खँयात निष्कर्ष हयमाला च्वंगु दु।

वंशावली-विपरित

देशया ऐतिहासिकता लुइकेगु ज्याय् भाषा - वंशावली - स्थान गुलि महत्वपूर्ण जू। अले भाषा वशावली "नेपाल सम्वत" प्रति विया च्वगु चुनौति न उलि हे सत्य-प्रद खने दु।

गुलि विद्वानतयसं वंशावलीया घटनायात वांछया च्वगु दु। अले थःगुहे ताले, अन्दाजया भरे "नेपाल सम्वत" या चर्चा याना दयूगु दु। स्वंदिसँ -

डा. लेवीं -- ८ यात अशुभ माने याइगुलि शक सम्वत ८०१ यात ८ अङ्क सिकया १ निसें सुरू यात। लिपा थ्वंत "नेपाल सम्वत" धाइगु चलन जुल।

भैरव बहादुर प्रधानजु -- नेपाल तिब्बतया अधिकार वांछया स्वतन्त्र जुसेंली न्हूगु सम्वत स्थापित यात। थ्वयात नेपाल सम्वत धायी।

कर्क पेट्रिक व वया अनुयायी -- नान्यदेवं नेपाले आक्रमण याना विजय जुगु लसताय् "नेपाल सम्वत" चलेयागु ज्वीमा।

ऐतिहासिक दृष्टिकोणं स्वय्‌वले थ्व फुकं धापू त सत्यया न्ह्यःने ब्वासू हे खने दु। छाय्‌धाःसा -

यदि नेपामितयसं ८ यात अशुभ माने याइगुहे खःसा नेपाल सम्वत ८०१ थ्यंवले नं १ निसें सुरू याय् मागु खः।

निब्बतया अधिने नेपाल लागु खयनं नेपा:या वंशावली-धापू मय अगत्य हे खने दु । अले नेपा:या इतिहासकारतय्सं न थ्व खँयात स्वीकार यागु खने मदु ।[१]

नान्यदेवया " नेपाल सम्वत " नापं छु स्वापू मदु । थुकिया प्रमाण नान्यदेवं नेपा:या सिमरौनगढ विजय या:गु नेपाल सम्वत २१६-२१७ (ईस्वी १०९७) पासे ख: । नान्यदेव व " नेपाल सम्वत" या स्वापू मदु धँगु खँय् भाजु सूर्य विक्रम ज्ञवालीजुं नं बाँलक विवेचना याना दयूगु दु ।[२]

थुगु प्रामाणिक कथं वंशावलि - विपरित न्ह्य:थना त:गु विद्वान तय्गु धापूत तथ्य मजूसे कल्पना जक खने दु ।

"नेपाल सम्वत" प्रति विद्वान व इतिहासकारतय्गु धापू

" नेपाल सम्वत " उदार भावनां चले जूगु म्वत ख: । नाप राष्ट्रिय भावनां विलि-विलि जागु सवत ख: । उकि थ्व " नेपाल सम्वत" नेपा:या महत्वपूर्ण सम्वत ख: । थजोगु महत्वपूर्ण म्वत जुया नं थ्वया तथ्य ऐतिहासिक लुइकेगु ज्याय् झीपिं ल्यूने हे लाना च्वन । थ्वहे कारणं " नेपाल सम्वत " या तथ्य ऐतिहासिकता मातुमाला लुइके मागु दु । थथे ऐतिहासिकता लुइकेगु ज्याय् छ्रसिकथं विद्वान व इतिहासकातय्गु धापूत नं अध्ययन याना स्वय्मागु दु । ---

---

१) स्व. मा हेमलाल जोशीजुया धापू --- नेपाल सम्वत चले

१) नेपालको अलोचनात्मक इतिहास -- ७२

२) नेपाल उपत्यकाको मध्यकालीन इतिहास पृष्ठ ३१-३२

जुया वंगु १०७५ दँ फुत। कछला थ्व (अर्थात कार्तिक सुदी) प्रतिपदा खुन्हु, थ्व सम्वत १०७३ क्यन। उगु वखते अभय मल्लया कार्यपि निम्ह मध्ये तधिम्ह जयदेव मल्ल ललितपुर व कान्तिपुरया जुजु जुया च्वन। अथेहे चिधिम्ह आनन्द मल्ल भक्तपुरया। छिनिदो छँया शहर वाहेक नं भो, पनौति, आदि न्हय्गां वांनाक बसे याना अखण्ड किर्ति कया राज्य याना वंम्ह जुजु आनन्द मल्लया पालय् छम्ह ज्योतिषं छगू साईत लुइकल। व साइतया बेलाय् लुखू तिर्थे (भतिखु व विष्णुमतिया न्हने) फि कया हया प्यन्हु खुन्हु स्वय्वले लुँ जुया च्वान धयागु व सामुद्रिक ज्योतिषया खँय् विश्वास याना आनन्द मल्लं ज्यामि च्वइ (फिया कु न कया हइ)। तर थ्व धनया वलं नेपाले गुकथं शंखधर उपनाम साख्वाल धयाम्ह छम्ह कान्तिपुरया फ वन्जानं "नेपाल सम्वत" चलेयाना वन थ्व सिकेत थ्व एकांकीं मद्दत बी।[१]

२) भाजु पुण्यरत्न वज्राचार्यजुया धापू -- "... फिया लुँ जूगु न्हना अले थ:गु विचा: कथं उबले यें राज याना च्वम्ह जुजु जयदेव पाखें आज्ञा कया नेपा:यापिं फुक्क ऋणिपिं मनू तय्गु ऋण पुला बिया "नेपाल सम्वत" नां यागु थ:गुहे राष्ट्रिय सम्वत चले यात। उवले निसें वहे शखधर (साख्वाल) यागु सुकार्यं याना नेपामिस वर्गवाद व जातिवादया आधारे नाम करण जुया च्वगु शक सम्वत, ठकुरी सम्वत व्यक्तिवादया आधारे नाम करण जुया च्वगु विक्रम सम्वत यात करंबर माने याय् माला च्वंगु ज्या नापं मुक्त जुल। वहे कारणं याना उगु तधंगु दिन यागु व व्यापायु लुमंतिकथं "म्हं पुजा" याना उत्सव याय्गु थिति दुगु ख:।[२]

---

[१] 'नेपाल पत्रिका'--दँ १ ल्या-४ पृष्ठ ३५ (नेपाल सम्वत ऐतिहासिक एकांकी)

[२] झीगु नख: चख. (सफू) पृष्ठ ६२

३) भाजु चित्तरञ्जन नेपालीजुया धापू -- " ... थथेंतु वंशावली नेपाल सम्वत ' तृतीया मल्ल शासक जयदेव मल्लया पालय् थनाहे छह्म प्रजा शंखधर साख्वालं थ: जुजुया सह्लां कि लुँ जूगु दामं ऋण याग धका च्वैतगुलि थ्व सम्वतयात मल्ल कालीन सम्वत भापा नेपा सम्वत धागु ज्वी. गुगुकि सतहलं माने ज्वो ो स्वय्वले मखुथें नं गच्व । तर, थथे तर्क संगति पूर्ण थें खने दवमां नेपालभाषा यात मल्ल शासकतय्गु महत्व ब्यूगुलि नेवाभाय् धायगुलि गुलि तर्क संगतिपूर्ण जू उलि नेपाल सम्वत यात नेवा सम्वत धायगुलि आ तर्क-संगतिपूर्ण जू मवल। छाय् धासा नेपाल सम्वत वशाबलीया धापू अनुसार मल्ल शासन कालय् (अर्थात नेवा शासन कालय्) जूगु ख: धंगु खं ऐतिहासिक तथ्य द्वारा खण्डित जुयालि मल्ल शासनया प्रादुर्भाव ज्वी करिब स्वस दँ न्ह्योहे ज्वी धुंकूगु ख: धका सिद्ध ज्वी धुंकूगु दु ।[१]

४) भाजु मनवज्र वज्राचार्यजुया धापू – नेपाले गुस दँ यागु लिच्छवि जुजु पिनिगु शाशन (राज्य) क्वचाय्वं न्हूवंश जुजु पिनिगु क्रम वइ । थ्व न्हूवंश जुजु पिनिगु उदय नापं नापं छगू न्हूगु सम्वत " नेपाल सम्वत " या नामं चले जूगु खने दु । थ्व न्हूगु वंश या जुजुपिं मल्ल ख: धंगु इतिहासकार तय्गु भनाई (धापू) दु ।[२]

५) भाजु भैरव वहादुर प्रधानजुया धापू - " इतिहासज्ञ तय्गु राय अनुसार सम्रात हर्ष वर्धनया लिपा तिब्बती तय्गु आक्रमणया फल स्वरूप नेपाल नं तिब्बतया अधिने लावन । निस दँ लिपा जक नेपालं थिब्वतया अधिकार वांछया स्वतन्त्र जुइफत । नेपालं स्वतन्त्र जुसेंलि न्हूगु सम्वत स्थापित यात । थ्व यात नेपाल सम्वत धाथी ।[३]

---

१ 'सितु पत्रिका' दँ १ ल्या ३ १०८५ लेख 'नेवा नेपाली पृष्ठ ८-९

२ नेपालको मध्यकालीन कला पृष्ठ १३९

३ मध्यकालीन नेपाल

६) भाजु लिलाभक्त मुनकर्मीया धाःपू- "अनन्त मल्ल (छवपया जुजु) या पाले छम्ह ज्योतिषं चखु तिर्थे लुं वाह्ना वंगु खं जुजुयात जाहेर यात। जुजुनं याकनह्ले ज्यामित व्हया फि काय्के व्हत धंगु न्नाखं दु। थ्व बाखंकथं नेपाली सम्वत यात शंखधर सम्वत चले यात धंगु खं नं थुकथं न्हयथना त:गु दु। लिच्छविकाले सोमबंशी (पालवंशी) जुजु श्री रावदेव यागु पाले ईस्वी सन् ८८० पाखे ज्योतिषी तय्सं ८ या अंक अशुभ धका विन्ति यात। जुजु राधवदेव नं थ्व अशुभ मदय्केगु विचा यात। थ्व इले निसें नेपाली अथवा नेवारी सम्वत चले जूगु खः। थ्व खँ वेण्डाल यागु वंशावलीनं न्हय:थना त:गु दु।[१]

७) भाजु ईश्वर राज बर्यालजुया धापू--नेपाल सम्बत जुजु राधव देवयागु पाले निसें चले जूगु ख; । थ्व जुजुं तधगु ज्या याना न्हू सम्वत चले यागु प्रमाण मलूगुलि प्रो लेवीया धापू कथं ८ अशुभ भापिया ८०१ यात १ निसें सुरू यात धंगु खं मिले जू व। लिना थ्व खँ लोमना न्हूगु सम्बतया रूपे ग्रहण यागु ज्वी।[२]

८) भाजु बालचन्द्र शर्माजुया धापू--राधव देव यागु शासनकाल ८८० इ पाखे खने दु। थुवले निसें हे नेपाली सम्वत चलेजूगु ख धंगु कनिंधमया धापू भ्रम मजू।[३]

९) भाजु N B. थापाजुया धापू-- "...नेपाल सम्बतया संस्थापक जयदेव मल्ल जूसा नेपाल सम्वत इश्वी १२५७ पाखे जक सुरू जूगु जुइ। ... तर नेपाल सम्वत २० अक्टोवर ८८० इश्वी पाखे निसें सुरू जूगु ख। थ्व इले जुजु राधवदेवयागु शासनकाल खने दु।[४]

---

१ मल्लकालीन नेपाल पृष्ठ ५

२ नयाँ नेपालको इतिहास पृष्ठ २७

३ नेपालको ऐतिहासिक रूपरेखा पृष्ठ १०७-१०८

४ "ए शर्त हिस्टोरी अफ नेपाल" पृष्ठ २४-२५

१०) वियोगमान श्रेष्ठजुया धापू--छ्वपया जुजु आनन्द मल्लया पालं थाके सम्वत ८०१ या योग लगन लुइका कायके ब्लगु विष्णुमति या संभानया फि साधारण जनता शंखधर धैम्ह सिनं न्याना कया फि मू जगु दामं दको प्रजायगु ऋण पुला नेपाली सम्वत चलेयात धैगु खं दु। नेपाली सम्वत चले जूगु आनन्द मल्लया पाले धायबले नं. स. १-४४४ तकया दुने ५/६ गु जुजुपिं (पुस्ता) तोफ्यूगु दु।[१]

११) भाजु सूर्य विक्रम ज्ञवालीजूया धापू -"यत्र यागु महाबौद्ध विहारे च्वंगु " प्रज्ञापारमिता " धैगु सफूति परम भट्टारक महाराजाधिराज परमेश्वर शङ्कर देव राज्य धका ७ सूचक आखलं च्वैतगुलि नं नेपाल सम्वत हे ज्वी मा: । नापं 'नेपाल सस्वत ' जुजु शङ्करदेव यागु पालानिसें हे जूगु ज्वीमा: । तर थ्व विषय अझं आपालं अनुसन्धान निपा जक निश्चित रूपं धाय् फै ।"[२]

१२) प्रो. ढुण्डिराज भण्डारीजुया धापू-"कनिंघमया धापू कथं नेपाली सम्वत (नेवारी सम्वत) प्रारम्भ याम्ह राघवदेव हे ख: । तर प्रो. लेवीया धापू कनिंघमया धापू नापं विपरित जू । प्रो. लेवीं नपायागु इतिहासे राघवदेव यागु महत्ता स्वीकार मया । वैगु कथन धुकि यदि राघवदेव महत्वपूर्ण शासक जूसा अपो वंशावलीकार तय्सं वैगु नां तोफिके मदुगु ख: । थ्व निम्ह विद्वान तय्गु धापू नं सवल (शक्तियाली) खने दु ।"[३]

१३) मयूजु अम्बिका सिजापति एम. ए. जुया धापू--जयदेवया निपा नेपालया राजसिंहासने श्री वरदेव विराजमान जुल । ... श्री

१ ६ हजार वर्ष अगाडि द्वापरदेखि आजसम्म नेपालको वंशावली परिस्थिति पृष्ठ १६

२ नेपाल उपत्यकाको मध्यकालीन इतिहास पृष्ठ ७

३ नेपालको इतिहास पृष्ठ २६ २७

वरदेव लिपा नेपालया राजसिंहासने क्रमश शङ्कुरदेव, धर्मदेव, वलिदेव व राघवदेव विराजमान जुल । थ्वहे जुजु राघवदेव नेपालया जनता तय्‌त अऋणि याना " नेपाल सम्बत " चले यात धैगु खँ इतिहासे खने दु । [१]

शङ्कुरमान राजवंशीजुया धापू - उत्तरी लिच्छविकालया लिपा नेपाले " नेपाली सम्वत " या प्रचलन जुल । थ्व सम्वत थौंतकं नेवा तय्सं माने याना वैच्वंगु दु । आपालं नेवा तय्‌गु जन्म पत्रय् ' नेपाल सम्वत ' यात हे प्रयोग याना च्वंगु दु । थौंकन्हे पात्रोय् नं थ्व सम्वत यात चले याना वै च्वंगु दु, नापं नेवा भाषाया महीनाया नां नापं उल्लेख जूगु दु । थ्व महिना कथं थ्वैत " नेवारी सम्वत " धकानं धैच्वन । वास्तवे थ्व सम्वत नेपालया सम्वत खः; थ्वैगु ऐतिहासिक उपकरण तय्सं बयना च्वंगु दु । ... राघवदेवया पाले माह्वाल धैम्हसिनं नेपालया जनता तय्‌गु दको ऋण पुला " नेपाल सम्वत " चले यात धैगु खँ मिले जूव " [२]

थुकथं " नेपाल सम्वत " गुकथं, गुबले चले जुल धैगु खँय् विभिन्न विद्वान व इतिहासकारतय्‌गु धापूनं विभिन्नता खने दया च्वन । अथे जूसां " नेपाल सम्वत " फिया लुँ जूगु दामं दको नेपामि तय्‌गु ऋणं मुक्त याना चले यागु खः धैगु बहुमत कथं निश्चित जूगु जुल ।

"नेपाल सम्वत" या प्रवर्तक जुजु सु खः ?

' नेपाल सम्वत ' या प्रवर्तक जुजु सु:खः धैगु खँय् विवादया विषय जुया च्वन । खःला " नेपा सम्वत " या चर्चा याना दयूपि

---

१ नेपालको इतिहास पृष्ठ १६ १७

२ लिच्छवि सम्वत्‌को निष्कर्ष ३१-३३

विद्वान तयसं छम्ह छम्ह जुजु धस्वाकाहे च्वन । तर ऐतिहासिकताया दृष्टिकोण छगू रूपे वय् मफया च्वन । थथे जुइगु कारण हे ' नेपाल सम्वत ' चले याना वंगुया अभिलेख मलूगुलि ख: । उकिं विद्वान तयसं धस्वाका त:पिं जुजु पिनिगु राज्यकाल गणना याना स्वय् मागु जुल । थथे विद्वान तयसं धःस्वाका त:पिं "नेपाल सम्वत" या प्रवर्तक जुजुपिं थथे ख: ।

१) जयदेव मल्ल
२) नरेन्द्रदेव
३) शंकरदेव
४) राघवदेव
५) तृतीय जयदेव

थ्व जुजु पिनिगु राज्यकाले गणना याय्‌न न्हापां नेपाल सम्वत छ्यलिगु परम्परा, विधि छु दु ?, अले मेमेगु सम्वत त नापं " नेपाल सम्वत " या छु स्वापू दु? छसिकथं अध्ययन याय् मागु दु ।

सम्वत छ्यलिगु परम्परा विधि व थ्वया स्वापू

नेपा:या वंशावली व जनश्रुती कथं नेपाले न्हू सम्वत छ्यलेत देशया दको जनता तय्‌त ऋणं मुक्त याय्‌मा: । थ्वहे नेपा:या सम्वत छ्यलिगु परम्परा व विधि खने दु । थ्वहे ल्याखे अंशुवर्मा नं दको जनता तय्‌गु ऋण पुला ठकुरी सम्वत चले यात धैंगु धापू दु ।[१] अले " नेपाल संवत " नं नेपालया दको जनता तय्‌त ऋणं मुक्त याना न्हूगु सम्वतया रूपे चले यागु ख: धैंगु निर्विवाद ज्वी धूंकल । नापं थौं तकनं थ्व सम्वत चले जुयाहे च्वन । उकिं थ्व सम्वतया मेमेगु

१) नेपालको ऐतिहासिक रूपरेखा – बालचन्द्र शर्मा - पृष्ठ, ९८

सम्वत नापं गुकथं स्वापू स्वाना च्वन धँगु खँय् छसिकथं अध्ययनयाना वने मागु दु ।

नेपाल सम्वत व शक सम्वत स्वापू गुकथं ख: अर्थात नेपाल सम्वतं शक सम्वत छ्यलेगु विधि प्राचीन ग्रन्थे थुकथं न्ह्य:थना त:गु दु ।

१) नेपाल सस्थं नयनाभुनाग बर्षं क्षिदे देश शकाब्द काल: । नयनाभुनाग ८०२ तेषु वर्तमान सवत्सरं योज दयूमं शक काल भवति ।[१] (थ्वया अर्थ नेपाल सम्वत + ८०२ अंक जम्मा याय्वले शक सम्वत पिहाँ वइ ।)

२) ऊँ नम सूर्याय । नेपाल संवत्सर कर्म भूमौ न्याप्य नय नाभुनागा ८०२ संयोज्यं शक कालम्भवति[२] । (थ्वया अर्थ नेपाल सम्वते + ८०२ अंक जम्मा यार्तकि शक सम्वत ज्वी ।

थ्वय् उल्लेख जूगु निगू प्राचीन ग्रन्थया धापू कथं " नेपाल सम्वत " या प्रादुर्भाव शक सम्बत ८०२ पाखे ख: धँगु प्रामाणीक जूगु जुल ।

थ्वहे शक सम्वत या त्याखँ कलियुग शक सम्बत स्वया ३१८० दँ न्ह्य: चैत्र मास शुल्क पक्ष प्रतिपदा खुन्हू प्रवेश जूगु ख: ।[३] नेपाल सम्वत चले जूगु कलि सम्वत ३९८० पाखे ख: ।[४] थ्वहे कलि सम्वत्सरे ३०४४ अंक - घटे यार्तकि विक्रम सम्वत ज्वी । विक्रम

---

१ वीर लाब्रेरीया संग्रह " खण्ड खाद्य टीका " प्राचीन ग्रन्थ

२ बीर लाइब्रेरीया संग्रह " सुमति तन्त्र " प्राचीन ज्योतिषी ग्रन्थ

३ भरतखण्ड और नेपाल शेषरसिंह गौतम पृष्ठ १३१-१३२

४ देवमाला वंशावली पृष्ठ ८

।।।नं ३५ अक – घटे यार्तांक शक सम्वत पिहाँ वइ ।[१] थ्व फुकं प्राचीन ग्रन्थया छापू त जुल ।

थथे हे ' नेपाल सम्वत " नापं स्वापू स्वाका त:गु अभिलेख त ।। मदुगु मखु । नेपाल भाषां हे किया त:गु जुजु जितामित्र मल्ल ।।।गु थ्वपया अभिलेख स्वै दीसँ. -

" श्री नेपाल सम्वत ७९८ श्री शक राज १६०० कलिगत ४७७९ विक्रमादित्य १७३५ आषाढ मासे शुल्कपक्ष दशम्यां तिथौ ।।।ति नक्षत्रे सिद्धि योगे " तैतिल करणे बुद्धवासरे मिथुन राशि गते ।।।तरि तुलाराशि गते चन्द्रमसि थ्व कुन्हा राजकुल याङा ।"

थ्व खवप दरवारया नापं च्वंगु (लोहँ) हितिस स्थापित अभिलेख ख: ।[२]

आ वथा " नेपाल सम्वत " न्हृच: चले जूगु छगू सम्वत ।।ना च्वन । थ्व जुजु अंशुवर्मा चले याना वंगु ठकुरी सम्वत ख: । थ्व सम्वत वि सं ६३३ (इस्वी ५७६) पाखे चले जूगु ख: धका आपालं इतिहासकार तयस माने याना च्वन ।[३]

थथे च्वय् उल्लेखित ऐतिहासिक प्रामाणीककथं नेपाल सम्वत या स्वापू थूकथं स्यना च्वंगु जुल ।

१) नेपाल सम्वत = कलि सम्वत्सर ३९८०

२) नेपाल सम्वत = शक सम्वत ८०२

---

१ इतिहास संशोधनको प्रमाण प्रमेय (पहिलो भाग) पृष्ठ ६७

२ इतिहास संशोधनको प्रमाण प्रमेय (पहिलो भाग) पृष्ठ ३६२

३ क –नेपालको आलोचनात्मक इतिहास - प्रो. ढुण्डिराज भण्डारी पृष्ठ

ख - लिच्छवि संस्कृति – जगदीश चन्द्र रेग्मी पृष्ठ ६

३) नेपाल सम्वत = ईस्वी (सन) ८८०
४) नेपाल सम्वत = विक्रम सम्वत ९३६
५) नेपाल सम्वत = ठकुरी सम्वत ३८३

थ्व स्वापूकथं विभिन्न सम्वतया ग्वाहाली कया राज्यकाल गणना याय् मागु दु । अले नेपाल सम्वतया प्रवर्तक जुजुयागुन निर्णय याय् मागु दु ।

जयदेव मल्लया राज्यकाल गणना

आपालं प्रचलित वंशाबली "नेपाल सम्वत" या प्रवर्तक जुजु जयदेव मल्ल धका च्वँ तल । थ्व वंशावलीकार तय्गु भुल ख: । छाय् धासा, - "नेपाल सम्वत नेपाले मल्ल वंशया अभ्युदय ज्वी ३०० दँ न्हचो हे चले ज्वी धुकूगु ख: । थुकिया प्रमाण मल्ल वंशया संस्थापक अरि मल्लदेव (अरिदेव) ख: । थ्वहे जुजुया राज्यकाले च्वया त:गु हस्तलिखित ग्रन्थ ११ गू प्रकाशे वगु दु । थ्व ग्रन्थ तय्के नेपाल सम्वत ३२२ निसें ३३६ तक उल्लिखित जुया च्वंगु दु [१] । आ वल जयदेव मल्लया राज्यकाल, -

जुजु जयदेव मल्ल, अरिमल्ल देवया छय् अभय मल्लया काय् ख: । थ्वहे जुजुया राज्यकाले च्वया त:गु निगू हस्तलिखित ग्रन्थत नं प्रकाशे वगु दु ।[२] पेटेया धापू कथं जयदेव मल्लया शासन काल (नेपाल सम्वत ३७७ आषाढ सुल्क ८ यिसें ३७७ माघ शुल्क ५ तक) २ दँ व ८ ला ख: । गोपाल वंशावली नं २ दँ व ८ ला जक

१) नेपालको आलोचनात्मक इतिहास – पृष्ठ - १०२
२) क – "करण्ड व्यूह" नामक ग्रन्थ नेपाल सम्वत-३७७

[illegible] जुया च्वन । थ्व त्याखं जयदेवया राज्यकाल स्वया ३७५ [illegible] 'नेपाल सम्वत' चले ज्वी धुंकूगु प्रमाणीत जुल । मेगु खँ आनन्द मल्ल, जयदेव मल्लया किजा मखु । नत अनन्तमल्ल आनन्द-[illegible] छम्ह हे खः । अनन्त मल्ल, जयदेवया निगू पुस्ता लिपा जक [illegible] ।[1] अले आनन्द मल्ल, अनन्त मल्लया ल्यू जक खने दु ।[2]

थथे राज्यकाल गणना कथं "नेपाल सम्वत" या प्रवर्तक [illegible] जयदेव मल्ल मखु धैगु सिद्ध जुल ।

नरेन्द्रदेवया राज्यकाल गणना

नेपा:या छम्ह इतिहासकारजुं नरेन्द्रदेव नापं नेपाल सम्वतया [illegible] स्वाना विल । गुर्कियाना नरेन्द्रदेवयागु राज्यकाल गणना [illegible] मागु जुल । थथे नरेन्द्रदेव यागु राज्यकाल गणना यायृत न्हापां [illegible]या काल विभाजन यायमागु आवश्यक जुल । थ्वहे कारणं [illegible]कोटे ठकुरी भाष्करदेवं नेपा: त्याके न्हय: तक लिच्छविकाल माने यानागु जुल । थ्वहे त्याखें लिच्छवि काले नरेन्द्रदेव धैम्ह जुजु [illegible] खने दु, –

१) नरेन्द्रदेव प्रथम

२) नरेन्द्रदेव द्वितीय

१) नरेन्द्रदेव (प्रथम) – थ्वया राज्यकाल वि. सं ७०३ पाखे खः ।[3] वि. सं. ७०३ धायबले नेपाल

---

१ नेपालको आलोचनात्मक इतिहास - पृष्ठ १०५

२ नेपालको आलोचनात्मक इतिहास - १११

३ इतिहास संशोधनको प्रमाण प्रमेय (पहिलो भाग)-पृष्ठ–६९

सम्वत चले ज्वी २३३ दँ न्हृच:याम्ह
जुजु खने दु ।

२) नरेन्द्रदेव (द्वितीय) - थ्वया राज्यकाल वि. सं. १२०० पाखे
खः ।[१] वि. सं १२०० धाय्‌वले नेपाल
सम्वत २६४ पाखे याम्ह जुजु खने दु ।

थुगु राज्यकाल गणनाकथं नरेन्द्रदेव (प्रथम), नरेन्द्र देव (द्वितीय) निम्ह जुजुनं " नेपाल सम्वत " या प्रवर्तक जुजु मखु धैगु सिद्ध जूगु जुल ।

जुजु शङ्करदेवया राज्यकाल गणना

छम्ह विद्वानं " नेपाल सम्वत " या स्वापू जुजु शङ्करदेव नापं स्वाका विल । गुकिं याना शङ्करदेव यागु राज्यकाल गणना याय्‌गु आवश्यक जुल । थुकथं शङ्करदेवया राज्यकाल गणना याय्‌त नेपा:या इतिहास अध्ययन याय्‌वले लिच्छविकाले शङ्करदेव धैम्ह निम्ह जुजु खने दु—

१) शङ्करदेव प्रथम
२) शङ्करदेव द्वितीय

१) शङ्करदेव प्रथम – नेपा:या इतिहासे लिच्छवि कालया ऐतिहासिक जुजु मानदेव (प्रथम) खः । शङ्कर देव प्रथम, थ्वहे मानदेव (प्रथम) या बाज्या खः । तर गोपाल वंशावली कथं मानदेव (प्रथम) हे शङ्कर देव प्रथमया बाज्या खः । स्वैं दिसँ–[२]

---

१ इतिहास संशोधनको प्रमाण प्रमेय (पहिलो भाग) पृष्ठ ७०
२ नेपालको आलोचनात्मक इतिहास पृष्ठ ४८

१) मानदेव (प्रथम) या चांगु नारायण स्थित अभिलेख–वृषदेवया काय् शङ्करदेव, शङ्करदेवया काय् धर्मदेव, धर्मदेवया काय् मानदेव (प्रथम) ।

४ गोपाल वंशावली – विश्व (वृष) देव, मानदेव, धर्मदेव, शङ्कर-देव ।

थथे वंशावली भूल जूगुया कारण आपालं दँ न्हापायागु खँ मानाम दँ लिपा न्यनागु भरे च्वय् मागुलि खः। उकिं कीसं अभिलेख यात मान्यता बियमागु खः। अभिलेख कथं मानदेव (प्रथम) या राज्यकाल शक सम्वत ३८६ पाखे खः। " नेपाल सम्वत " शक सम्वत ८०२ पाखे न्ह्ले जूगु खः। उकिं शङ्करदेव (प्रथम) " नेपाल सम्वत" या प्रवर्तक जुजु मखु धँगु स्वतः सिद्ध जूगु जुल ।

१) शङ्करदेव द्वितीय — वंशावलिया धापू कथं थ्व वरदेवया काय् खः थुगु इलेया अभिलेख मलुनिसां तवि वरदेवया राज्यकाल गणना यायत काश्मीरया इतिहास नं छ्गू बः ब्यू । छायधासा-थ्वहे जुजुया इले काश्मीरया जुजु जयपिड विनयादित्यं नेपाले आक्रमण यागु खः । बरदेव व अरमुडी धँम्ह नेपाःया छम्ह हे जुजु खः । थ्व खँयात कल्हणया " राज तरंगिणी " वजाय सवालया "क्रोनोलजी अफ नेपाल" पाखें प्रमाणीत जूगु दु। जयापिड विनयादित्ययागु राज्यकाल सन् ७७६-८०७ तक मानेयाना तःगु दु । वशावली वरदेवया राज्यकाल २३ दँ उल्लेख जूगु दु । थ्व ल्याखें ८०७

+२३ = ८३० इस्वी न्हयः वरदेवया
राज्यकाल खने दु। मले शङ्करदेव द्वितीय
या राज्यकाल १२ + ८३० = ८४२ इस्वी
न्हयः खने दु। उकिं शङ्करदेव द्वितीय न
"नेपाल सम्वत" या प्रवर्तक जुजु मखु धैगु
प्रमाणित जूगु जुल।

जुजु राघवदेवया राज्यकाल गणना

गुलि विद्वान तयसं कनिंघमयागु धापूयात समर्थन याना 'नेपाल सम्वत' या स्वापू राघवदेव नापं स्वाका च्वन। तर आपालं वंशावलि राघवदेव यागु नां हे तोफिका तल। उकिहे प्रो. लेवीजुं नेपाःया इतिहासे राघवदेवयागु महत्ता स्वीकार मयागु ज्वी। वयक यागु धापू दुकि– यदि राघवदेव महत्वपूर्ण शासक खःसा वंशावलीकार तयसं राघवदेवया नां तोफिके मदुगु खः। तर गोपाल वंशावली राघवदेवया नां उल्लेख जुया च्वंगुलि थुकिं क्रीसं राघवदेव यात नेपाःया जुजु माने याय्मागु दु। थथे माने याःसां राघवदेवया राज्यकाल भिन्नता खने दया च्वन। —

१) गोपाल वंशावली – ४३ दँ व ६ ला
२) प्रो. वेण्डालजुया " – ४६ दँ व ६ ला
३) भाजु शकरमानजुया " - ६३ दँ

प्रो. वेण्डालजुं राघवदेव निसें गुणकामदेव तकया दँ १३५ जूगु व गुणकामदेवया तिथिया ल्याखं मिले जू धका नेपाल सम्वतया प्रवर्तक जुजु राघवदेवयात मानेयागु खः। थ्व उलि ववात् मजू।[१] आ

१ नेपाल उपत्यकाको मध्यकालीन इतिहास पृष्ठ ५

[illegible]या धापू व गोपाल वंशावलीकथं राघवदेव निसें गुणकाम-[illegible] यागु ल्याचा याना स्वय् -

[illegible]या धापू कथं [१]		गोपाल वंशावली[२]
[illegible] राज्यकाल	दं - ला	दं - ला
[illegible]देव (तृ) --	४६ - ६	४३ - ६
[illegible] --	१० -	१० -
[illegible]देव --	८ - ९	८ - ९
[illegible]देव (द्वि) --	१ - ६	१ - ६
[illegible]कामदेव --	६५ - ५	८५ - ६
	१३२ - २	१४९ - ३

थ्थे ल्याचा मिले मजूसां नेपाःया आपाल विद्वानतय्सं कनिंवमया [illegible]कथं राघवदेव हे "नेपाल सम्वत" या प्रवर्तक जुजु खः धका माने [illegible]नाच्वन । अन्वेषक भाजु शङ्करमान राजवंशीयुया धापू दुकि सुमति [illegible] नामक ग्रन्थे मानदेव ३०१ सम्वत अंकित जुयाच्वंगु ल्याखं जुजु [illegible]देवया पाले नेपाल सम्वत चलेजूगु खें मिले जू । तर अभिलेखया [illegible] आपालं विद्वानतय्गु धापू त मिले जूगु खनेमदु छाय्धासा:—

राघवदेवयागु अभिलेख मलुनिसां वया न्ह्यः यागु अभिलेख [illegible]गु दु । थ्व मोतिटार स्थित जलद्रोणी किया तःगु बलिदेवं स्थापित [illegible]सम्वत २५० यागु अभिलेख ख ।[३] थ्वहे बलिदेवलिपा राघवदेव जुजु [illegible]गु खने दु । अभिलेखे अंकित सम्वत २५० अंशुवर्मा चलेयागु ठकुरी [illegible]सम्वत खः । थ्वहे अभिलेखया ल्याखं राघवदेवयागु राज्यकाल थुकथं [illegible]ने दु । —

१ नेपालको ऐतिहासिक रूपरेखा पृष्ठ ५

२ नेपाल उपत्यकाको मध्यकालीन इतिहास पृष्ठ ५

३ नेपालको प्राचीन, अभिलेख- हरिराम जोशी ६३७

१) २५०+६३३ = ८८३ वि. सं पाखे राघवदेवयागु राजमकाल प्रारम्भ

२) राघवदेव यागु राज्यकाल ४३ दँ ६ ला+८८३=९२६ – ६ वि सं. लिपा जयदेव (तृतीया) जुजु जूगु खने दु।

थ्वहे ल्याखं "नेपाल सम्वत" या प्रवर्तक जुजु राघवदेव खः धँगु प्रमाण क्वातू मजू। वरू जयदेव (तृतीय) राज्यकाल पाखे खःला धँगु खने दु।

जयदेव (तृतीय) या राज्यकाल गणना

अभिलेखया ल्याखं "नेपाल सम्वत" या प्रवर्तक जुजु जयदेव (तृतीय) खःना धँगु खने दुसें जयदेव (तृतीय) या राज्यकाल गणना याना स्वय् मागु दु। थथे जयदेवया नापं तृतीय गुकथं वल धँगु खँ नं थ्वीके मागु दु। छाकि थ्व खंय् नेपाःया इतिहास अध्ययन याय्वले लिच्छवि काले जयदेव नांम्ह जुजुपिं स्वम्ह खने दु। -

१) जयदेव प्रथम – नेपाले लिच्छवि राजवंशया संस्थापक

२) जयदेव द्वितीय – थ्वैगु हे अभिलेखं ठकुरी सम्वत १५७ पाखे याम्ह जुजु खः (१५७+६३३=७९० वि. सं, पाखे)

३) जयदेव तृतीय – थ्वैगु अभिलेख मलुनिसां वलिर्देवया ठकुरी सम्वत २५० या अभिलेखकथं वि. सं. ९३६ पाखे याम्ह जुजु खः।

थुगु ल्याखं जयदेव (तृतीय), नेपाल सम्वत प्रारम्भया इले याम्ह जुजु खने दु। थ्वयागु राज्यकाल गणना थुकथं खने दु। स्वैं दिसँ,–

बालदेवया अन्तिम राज्यकाल = ठकुरी सम्वत २५०

राघवदेवया "	=	४३ दँ -६ ला
जयदेव (तृतीया) "	=	१० दँ -
		३०३-६

ठकुरी सम्वत ३०३ - ६ तक जयदेव (तृतीय) या राज्यकाल जुगु खः। ठकुरी सम्वत ३०३ - ६ धायूवले ३०३ - ६ + ६३३ = ९३६-६ वि. सं. खः। थ्वहे ल्याखं जयदेव (तृतीय) "नेपाल सम्वत" या प्रवर्तक जुजु ज्वीमाः धैगु आशाया चुलि जागु जुल। अले 'नेपाल सम्वत' यागु नं निष्कर्ष सतिगु जुल याय् मागु दु।

"नेपाल सम्वत" या निष्कर्ष

राज्यकाल गणना कथं "नेपाल सम्वत" या प्रवर्तक खने दयूक स्वाहे लिच्छवि जुजु जयदेव (तृतीय) खः। अले थ्वहे ल्याखं "नेपाल सम्वत" या प्रारम्भकाल अर्थात चले जूगु इ; लिच्छविकाल खः। थ्व खँय् ऐतिहासिकताया माध्यमं निष्कर्ष याय् मागु दु।

अभिलेखया ल्याखं स्वयूवले जयदेव (द्वि) या पशुपति स्थित ठकुरी सम्वत १५७ (१५७ + ६३३ ७९० वि. सं.) यागु अभिलेख महत्वपूर्ण जू। छायूधासा, थ्व अभिलेखे लिच्छवि जुजुया वंशक्रम अंकित जुया च्वंगु दु।[१] थनं लिपा लिच्छवि जुजुपिनिगु वंशक्रम क्रिया सागु अभिलेख खनेहे मदु धासां ज्यू। उकिं इतिहासकार नयूसं जयदेव

१ क) नेफालको प्राचीन अभिलेख–हरिराम जोशी पृष्ठ ५०८-५८९
ख) नेपालको आलोचनात्मक इतिहास पृष्ठ ४४

(द्वि) या लिपा ऐतिहासिकताया माध्यम वंशावलियातहे माने याना च्वंगु दु ।[१] थथे जयदेव (द्वि) या छु वंशक्रम लिपा जयदेव (तृतीय) तकया लिच्छवि जुजु पिनिगु वंशक्रम थथे ख: । –

बरदेव, शङ्करदेव, बर्धमानदेव, बलिदेव, राघवदेव, व जयदेव (तृतीय) ।

तर वंशावलि धा:सा छगूथें छगू मिले मजू । राइटया वंशावली बलिदेव लिपा जयदेव (तृतीय) जूसा वेंडालया वंशावली बलिदेव लिपा राघबदेव, राघबदेव लिपा जयदेव तृतीय खने दु । गोपाल वंशावली न राघवदेवया नाम अङ्कित जुया च्वंगु दु । बलिदेवया ललितपुर मोतीटार स्थित जलद्रोणी कियात:गु ठकुरी सम्वत २५० यागु अभिलेखया ल्याखं राघवदेवयात नेपा:या जुजु माने याय्‌वले "नेपाल सम्वत" जयदेव (तृतीय) या पा पाले चले जूगु खने दु । उकिं ऐतिहासिकताया माध्यमं छसिकथं अध्ययन याय्‌मागु जुल ।

दकले न्हापां वलिदेवया अभिलेखयात हे अध्ययन याना स्वय्– बलिदेवया अभिलेख उत्तार —

"१) ॐ पञ्चाशता समधिक सम्वतसरशतद्वये
२) प्रथमाषाढ मासस्थ द्वितीय दीवसे
३) जल द्रोणिरियं शैली पातिता दक्षिणमुखा
४) श्री मताथ बलीराज्ञा राज्ञा पुण्याभिवृद्धये ।"

थ्व अभिलेखयाखंय् भाजु हरिराम जोशीजुया धापू दुकि – थ्व अभिलेख उत्तर प्राचीन कालीन नेपा:या छम्ह न्हूम्ह शासक यागु जानकारी प्राप्त जू ।[२] तर थ्व धापू बंशावली विपरित खने दु । छाय्

---

१ क– नेपालको ऐतिहासिक रूपरेखा – पृष्ठ
ख- नेपालको आलोचनात्मक इतिहास – पृष्ठ –७७
२ नेपालको प्राचीन अभिलेख – पृष्ठ – ६३७--६३८

[illegible] प्रताप मल्ल ने. सं ७७४ यागु हनुमान ढोका स्थित [illegible] प्रताप मल्ल मजूसे " प्रतापेन राज्ञा " अङ्कित जुयाच्वंगु [illegible] अभिलेखया उतार -

> [illegible] लिपि लिखितम् यद्पदच मत्पद भुतम्वै
> [illegible]कुल मुकुटेन श्री प्रतापेन राज्ञा ।। समवर्ति
> [illegible]वर्यौ वाच इत्वार्थ कर्ता ।। निगदित मति विज्ञ ज्ञा-
> [illegible]थाधीर वाच ।।[१]

थुगु त्याखँ अभिलेखे " वलिराजा " अङ्कित जूसां थ्व [illegible] वलिदेव जूगु यागुहे अभिलेख ख: " राज्ञा " शब्दया [illegible] आज्ञा ख:। निक राज्ञा अङ्कित जूगुया कारण थ्व जुगु [illegible]या अन्तिम राज्यकालया घोषणा खने दु। थ्व अभिलेखयान [illegible] वलिदेवया अन्तिम राज्यकाल गणनाकथं जयदेव तृतीय तक [illegible] थुकथ खने दु। -

[illegible] अन्तिम राज्यकाल	=	ठकुरी सम्वत	२५०	वि. सं.- ८८३-
[illegible]देव	" =		४३-६	-४३-६
[illegible]देव तृतीया	" =		१०-	-१०
		ठकुरी संवत	३०३-६	वि सं ९३६-६

थुकथं अभिलेखया त्याखँ नेपाल सम्वत वि. सं. ०३६ ठकुरी [illegible] ३०३ पाखे चले जूगु खने दु। " नेपाल सम्वत " या प्रारम्भ कार्तिक शुल्क १ (प्रतिपदा) खुन्हु ख:।[२] उकिं लिच्छवि काले [illegible] दँ (वर्षारम्भ) माने याइगु ऐतिहासिकता अध्ययन याय् मागुनं आवश्यक जुल। थ्व खँय् भाजु शंकरमान राजवंशी जुपा धापू दुकि- ' लिच्छविकाले न्हूगु दँ (वर्षारम्भ) कार्तिक निसें माने याइगु

१ ६ हजार वर्ष अगादि द्वापरदेखि आज सम्मको वंशावली- पृष्ठ ७०
२ ससलको खोजमा- स्वयम्भुलाल श्रेष्ठ- पृष्ठ २७

ऐतिहासिकता खने दु "।[१] कार्तिक निसें न्हूदँ (वर्षारम्भ) मा याइगुकथं जयदेव (तृतीय) या राज्यकाल वि. सं. ९ ६ चैत्र मही तक खने दु।

आ जनश्रुती कथं छकनं विचाः याना स्वय्। जनश्रुती कथं "नेपाल सम्वत" या प्रवर्तक लिच्छवि जुजु जयदेव (तृ) खः धैगु सत्यप्रद हे खने दु। छाय्धासा– नेपाल सम्वतया प्रवर्तक जुजु जयदे खः धैगु सकसियां म्हुतुं पिज्वया च्वंगु हे खः। खालि मल्लकाले वंशावली च्वपिसं जक 'जयदेव' या नापं मल्ल सभ्यताया आकर्षणं मल स्वाकूगु ज्वीमा। नत्र वंशावलीकार तय्सं "नेपाल सम्वत" प्रवर्त जयदेव मल्ल धका च्वय्गु छुं आधार हे मदु। छाय्धासा: "नेपा सम्वत" जयदेव मल्लया राज्यकाल ३७५ दँ न्ह्योहे स्वया चले ज्व धुंकूगु खः।

थथे अभिलेख, न्हूदँ छर्यालिगु ऐतिहासिकता व जनश्रुती क नेपाल सम्वतया प्रवर्तक जुजु जयदेव (तृतीय) निष्कर्ष जूगु जुल। अ "नेपाल सम्वत" लिच्छविकाले चले जूगु खः धैगु खँ नं प्रमाणी जूगु जुल।

" नेपाल सम्वत " या विकाश क्रम

" नेपाल सम्वत " प्रारम्भ उत्तर लिच्छवि कालिन ख धैगु निर्णय जूथें थ्वया विकास क्रम नं विचाः याय्मागु जुल ऐतिहासिक दृष्टिकोणं विचाः याना वने वले उत्तर लिच्छवि कालि निसें थौंतक प्यंगूकाले विभाजन याय्मागु आवश्यक जुल।

१) लिच्छवि काल
२) ठकुरी काल
३) मल्ल काल
४) शाह काल

---

१ लिच्छवि सम्वतको निष्कर्ष—पृष्ठ १९

१) लिच्छवि काल- नेपाल सम्वत लिच्छवि - उत्तरकाले चले जूगु खः। थ्व इले " नेपाल सम्वत " यात राष्ट्रिय सम्मानं नं बिया जूगु खने दु। थुकिया प्रमाण ललितपुर मंगलबजार यागु जलद्रोणीया अभिलेख खः। भाजु हरिराम जोशीजुया धापू दुकि-थ्व अभिलेखे अङ्कित सम्वत " नेपाल सम्वत ८ " खः।[१] थ्व अभिलेखया सम्वत निर्णय ज्वी न्ह्यः 'लंकावतार' ग्रन्थे अङ्कित सम्वत २८ व " प्रज्ञापारमिता " ग्रन्थे अङ्कित सम्वत ४० यात नेपाल सम्वतया न्ह्यापांगु प्रयोग माने याना तःगु खः।

२) ठकुरी काल - ठकुरी राजवंशयात वंशावली नुवाकोटे ठकुरी राजवंश धका नं न्ह्यःथना तल। थ्व वंशया संस्थापक (न्हापांम्ह) जुजु भाष्करदेव खः। थ्व जुजु अंशुवर्माया सन्तान ज्वीमाः।[२] थुगु काले थना थकूगु अभिलेख व च्वेतःगु ग्रन्थे " नेपाल सम्वत " यागुहे प्रयोग जुया च्वंगु दु। उकि थ्व इले " नेपाल सम्वत " व्यापक प्रचार व जनप्रिय ज्वी धुंगुकगु ज्वी। गुकि याना ठकुरी जुजुपिसं न "नेपाल सम्वत" यात " राष्ट्रिय सम्वत " या उपाधि प्रदान याय् माल।

३) मल्लकाल - मल्ल जुजुपिसं " नेपाल भाषा " यात देवभाषा राजभाषा आदि उपाधि पुइका अभिलेखे हे अङ्कित याना बिल। अथे " नेपाल सम्वत " यातनं राष्ट्रिय सम्वतया रूपे सम्मान प्रदान यागु जुल। थूकिया प्रमाण -

१) मुद्रा (धेबा) राजवंशया किपा खः। अले देशया इतिहासनं खः। मल्ल जुजुपिसं थःथगु मुद्रायनं 'नेपाल सम्वत' हे छाय्के बिल।

---

१ नेपालको प्राचीन अभिलेख-पृष्ठ ६४१-६४५

२ नेपाल उपत्यकाको मध्यकालीन इतिहास पृष्ठ २०

२) अभिलेख नं देशया तथ्य इतिहास ख: । मल्ल काले स्थापित गुलिन अभिलेख त दु, उकी " नेपाल सम्वत " हे छ्यला तल । मेमेगु सम्वत यात स्वापू स्वाका त.सां "नेपाल सम्वत" यात हे न्हापांगु थाय्‌बिया राष्ट्रिय सम्मान प्रदान याना तल ।

३) ग्रन्थ व वंशावली नं इतिहासया छगू माध्यम ख: । मल्लकाले च्वँत:गु हस्तलिखित ग्रन्थ व वंशावली " नेपाल सम्वत " हे प्रयोग जुया च्वन ।

४) पुलां भों तय्‌गु नं इतिहासिकयाया क्वले छगू महिमा दु । मल्लकाले च्वँत:गु दानपत्र, वदापत्र, ल्याचा पत्र, तमसुक आदि " नेपाल सम्बत " हे प्रयोग जुया च्वगु दु ।

शाहकाल -- अनेक राज्ये विभक्त 'नेपाल' यात वडा महाराजाधिराज श्री ५ पृथ्वी नारायण शाहदेव पाखे छगू न्हूगु राष्ट्रया रूपे निर्माण जूगु जुल । थुकि वडा महाराजा धिराज श्री ५ पृथ्वी नारायण शाहदेव यात " नेपाल निर्माण " या रूपे माने याना च्वन । थनं निसें थौंतक " नेपाल सम्वत " या विकाश क्रम गुकथं न्ह्यात धैगु खँय् स्वगू कचाय् विचा: याय्‌मागु जुल ।

१) श्री ५ पृथ्वीनारायण शाह देव निसें प्राइमिनिष्टर जङ्ग बहादुर कुंवर यागु उदय ज्वी न्ह्य: तक - छगू कचा ख: ।

२) प्राइमिनिष्टर जङ्गबहादुर निसें प्रजातन्त्र ज्वी न्ह्य: तक निगू कचा ख: ।

३) प्रजातन्त्र निसें - थौं तक स्वंगू कचा ख:

छगू कचा - भाजु सूर्य विक्रम ज्ञवालीया धापू कथं - वडा महाराजधिराज श्री ५ पृथ्वी नारायण शाह देहया नेपाल विजय लिपा राजकियस्तरे पहाड - प्रदेशे प्रचलित शक सम्वत

मा।।ा मान्यता दुगु जुल।[२] तर विद्यमान श्रेष्ठजुया धापू ग्रंथ - गोर्खाराजा पृथ्वी नारायण नेपाल प्रवेश ज्वी धुंका नयाग नापं ब्याहा चले यायगु कुतः जूगु जुल। नवात गान मज्.।[३] थुकिनं नेपाल सम्वत प्रति छुं असर लाय् फूगु खं जुल। थथे राजकिय स्तरं मान्यता मदुथें च्वमां व्यवहारिक-ताय् दुहें धायमा: छाय् धासा --

१) थुगु इलेया पिगयँ - अभिलेख तय्के " नेपाल सम्वत " प्रयोग जुया च्वन।

२) पुलां भों अर्थात नेपाल भाषां च्वं तःगु व " नेपाल सम्वत " अङ्कित भो तयगु प्रमाणकथं अड्डाखानाय् कारवाइ जुया च्वंगु जुल।

रागू कथा -- थ्व राणा शासक तयगु जगजगी खः। अपिं श्री ३ विभूषित जुया च्वन। थ्व श्री ३ या संस्थापक जङ्गबहादुर खः। नेपाले राणा शासक तय्सं १०४ दँ तक एक तन्त्रीया रूपे शासन यात। जङ्गबहादुर नेपाया शासने सर्वेसर्वा जूसेंलि नेवा व खय्या ब्याहा चलेयायत सिद्धिमान कर्णेन पाखे आपालं कुतः याकूगु जुल। तर थवले नं नेवा त माने मजूल।[३] थ्वहे तमं मखा:ज्वी मुलुकी ऐन दयकू वले ' नेवा ' तयत दकले क्वय् लाका बिल। अले व्यवहारिक-ताय् दयाच्वंगु " नेपाल सम्वत " यागु मान्यताय् नं बन्देज तया बिल।[४] श्री ३ चन्द्र शम्शेर वि सं १९६० निसें राज-

---

१ नेपाल उपत्यकाको मध्यकालीन इतिहास पृष्ठ ८

२ ५ हजार वर्ष द्वापरदेखि आजसम्म वंशावली परीस्थिति पृष्ठ ४९

३ ५ हजार वर्ष द्वापरदेखि आजसम्मको वंशावली परिस्थिति पृष्ठ ५०

४ गद्य: यागु वाकुपी भोंयात जक मान्यता बीगु धका मुलुकी ऐन कागज जांच महले न्ह्यथना वील।

स्तरं चले जुगा च्वंगु शक सम्वत याग थाय्‌या उत्तर भारते चले जुया च्वंगु विक्रम सम्वतयात मान्यता बिया बिल। थुगुं दिनं नेपाल भाषा च्वयपिनं नेपाल सम्वत प्रयोग याय्‌मते धंगु सूच नाप भाषा साहित्य सेवक तय्‌त तःधंगु ख्वाच्वन विल। तर न्हापाँ थ्व आदेश ख्यूसां नेवा-तय्‌स नेपाल भाषां च्वयगु व नेपाल सम्वत प्रयोग याय्‌गु, यानां हे वगु जुल।

स्वंगूगु कचा – ०७ साल फाल्गुण ७गते जनक्रान्तिया फल स्वरूप नेपाले प्रजातन्त्र वल। थ्व जनक्रान्तिया नेतृत्व श्री ५ त्रिभुवन यागु खः। थुकि राष्ट्रपिता श्री ५ त्रिभुवन यात सुं नेपामि तयस लोमंके फंगु खँ मखु। यथे प्रजातन्त्र वय् धुंका नेपाले प्रत्येक क्षेत्रे अर्थात धार्मिक, राजनीति, सामाजीक, आर्थिक, सांस्कृतिक क्षेत्रे परिवर्तन वल, जुल। अले प्रशासन थुलितक परिवर्तन वलकि जनता यागु सेवाहे प्रशासकया कर्तव्य खः! तर न्ह्याक्वो परिवर्तन वसां राणा शासक तयसं वेताले छ्यगु विक्रम सम्वत यात परिवर्तन याना राष्ट्रिय सम्वत छ्यलेगु ज्याय् परिवर्तन हगु खने मदया च्वन। भाजु शंकरमान राजवंशीजूया धापू दुकि- विक्रत सम्वत नेपाःगु सम्वत मखु, इतिहासया ज्ञान दयालिवसें थ्व सिइने लानावनि।[१] थौं कन्हे 'न्हूदँ म्हं पुजा' धका "नेपाल सम्वत" या लुमति कथं देय्‌दस सम्मेलन, गोष्ठी आदि त्वा' त्वाःले धेथें जुयाच्वन।

"नेपाल सम्वत" व 'म्हंपुजा' या छगू स्वापू

'नेपाल सम्वत"या जन्म म्हं पुजा (खुन्हु) खः। "म्हंपुजा" हे नेपाल सम्वत छ्यगु लुमती हना वै च्वंगु नखः खः। "नेपाल सम्वत"

---

१ लिच्छवि संवत्‌को निष्कर्ष — पृष्ठ - १०

फिना लुँ जूगु दोम यको नेपामि तय्त ऋणं मुक्त याना चले यागु सम्वत ख: । थज्योगु ऐतिह्य मक तथ्ययात थांङ्गुया गुलिसिनं वलि राजा न पं स्वाकेगु कुत:, जूगु दु । ¹ अले गुलिसिनं गोवर्धन पुजा नापं न स्वाकेगु कुत: मजूगु मखु । थथे जूगु या कारण स्वंगू पूजानं छन्हु हे लाना च्वंगुलि ख: । उकि थ्व पुजाया महीमा छु ख: पौरागीक ग्रन्थ व वंशावली तय्गु अध्ययन याय् मागु आवश्यक जुल ।

वलि पुजा – पौराणिक ग्रन्थ कथं थ्व बलिराजया लुमंती छुना वँ च्वंगु नख: ख: । पौराणिक ग्रन्थ न्हय: थना त:गु वाखँया सारांस थथे ख:, – उगु इले वलिराजा दैत्यया कुले जन्म जूगां प्रजा हितकारी व दानिम्ह जुजु ख: । वँगु दान पुण्यया प्रभावं स्वर्ग नाप विजय यात । अले विष्णु भगबानं इन्द्रया रक्षार्थ वामन रूप कया छल याय्माल । न्हयाम्हसिनं न्हयागु पवसां वीम्ह वलिराजा याके बामन रूपि विष्णु स्वपला जक पवन । ज:गु पलाखं स्वर्ग छगुलि त्वपुल । ख:गु पलाखं मर्त्यमण्डल छगुलि घय्सुना काल त्यंदनिगु छपला गन तय्गु धका न्यवने वलि ख:गु छ्यने फया विल । थथे दानी व त्यागी ज्वी फूम्ह वलि खना विष्णु लय्ताल । वर पवनेगु वच जुल । वलिनं जित छु म्वा धका प्रजा तय्गु निति कार्तिक शुल्क चतुदर्शी, औंसी व प्रतिपदा स्वन्हु तक सुनां मत च्याका दीपावलि माने याइ वँगु छें लक्ष्मी स्थिर ज्वी माल धका वर फ्वन । थुकि वलिया प्रजा तय्सँ थ्व स्वन्हु तक मत च्याका वलि राजाया लुमन्ती नख: हनेगु यात । थ्व पुजा पद्धति कथं नं मिले जूगु खने दु ।

गोवर्धन पुजा – थ्व द्वापर युगया अन्त्यनिसें चले जूगु खने दु । ग्रन्थे न्हय: थना त:थें वाखँया सारांस थथे ख:– " उगु इले गोकुल निवासी तय्सं इन्द्रयात पुजा याय्गु जुया च्वन । कृष्णं इन्द्रया

१ म्ह पुजा पद्धति- कविराज सिद्धिगोपाल वैद्य पृष्ठ ५

वदला सायात थाँय् वीम्ह गोवर्धन पहाडयात पुजा याके बिल । थ:त अपमान यागु खना इन्द्र गोकुल निवासी तय्त स्याय्त तच्वत या गाय्का बिल ' कृष्ण वहे गोवर्धन पहाड ल्ह्वना गोकुल निवासी तय्गु रक्षा यात । कृष्णया पुरुषार्थ खना इन्द्र वया क्षमा फवन । अले कृष्ण गोवर्धन पहाडया नाप इन्द्रयात नं पुजा याय्गु थिति दय्का व्यूगु जुल ।" थ्व पुजा पद्धति कथं नं मिले जूगु खने दु ।

म्हं पुजा-- म्हं पुजा छाय् याय् मागु धैगु खाय् कीगु वंशावलिया धापू थथे दु -- " फिया लुँ जूगु दामं साख्वाल धैम्ह मिनं जुजुयागु उजकया दक्को नेपामि तय्त ऋण मुक्त यात । अले धुमध्रामं उत्सवयाना " नेपाल सम्वत " या नामं छगू न्हूगु सम्वत छ्यल । थुकिया लुमंति " म्हं पुजा " या नाम नख: हनेगु थिति जूगु जुल ।" पुजा पद्धति कथं स्वय्वले नं थ्व खैं मिले जू । शब्दया अर्थ कथं नं कन मिले जूगु खने दु । म्हं पुजाया अर्थ थ:गु आत्मा पुजा याय्गु ख: । आत्मा पुजा याय्गुया रहस्य स्वतन्त्रता उला वयनेगु ख: । उकिं थ्व ' म्हं पुजा" या थ:गुहे विशेषता दया च्वन ।

यानं अर्थात् स्वोने स्वय्वले वलि पुजा, गोवर्धन पुजा व म्हं पुजा छन्हु हे ख:सां थुकिया उद्देश्य छगू हे मखु धैगु पौराणिक ग्रन्थ व वंशावलि या धापू कथ प्रामाणिक जूगु जुल । ऐतिहासिक दृष्टिकोण स्वय्वले म्हँ पुजाया स्वापू नेपाल सम्वत नापं हे ख: धैगु न निर्विवाद जू । नेवा तय्सं थौं तक थ्व " म्हं पुजा " न:ख हना वै च्वंगु हे दु । थ्व त्याखं नेपाल भाषा नापं नं थ्व "म्हं पुजा" अर्थात " नेपाल सम्वत " या ववातुगु स्वापू स्वाना वै च्वंगु खने दु ।

"नेपाल सम्वत" व नेपालभाषाया स्वापू

नेपाल नाम सिद्ध जूकि "नेपाल भाषा" नेपाल देशया प्राचीन भाषा खः। अले 'नेपाल सम्वत" थःगुहे सम्वत खः। उकि नेपाल सम्वत व नेपालभाषाया स्वापू ला व लूसिथें स्वाना च्वंगु खः। थुकथं धायवले नेपाल भाषाया प्राचीनता 'नेपाल सम्वत" ती जक खःला धैथें भ्रमे लाय् फू। उकि थनयाय्लाक वांलाक बिचाः याय्मागु दु।

थौंकन्हे 'नेपाल सम्वत' चलेजूगु १०९५ दँ बक दत। तर नेपाल भाषाया प्राचीनता किंवदन्तीकथं ५000 दँ पुलां खने दु। उकि थ्व 'नेपाल भाषा' नेपाल देशया पुलां भाषा अर्थात किरातीकालीन न्ह्योयागु भाषा खः। ऐतिहासिक दृष्टिकोणं थुकिया छु प्रमाण मदुसां अन्वेषणया छगू अग किंवदन्तीहे थ्वया प्रमाण जुया च्वन। थथे किंवदन्तीया रुवले नेपालभाषाया क्वातूगु स्वापू यल क्वालखु- 'बउगाल' व 'च्यासल' टोल खः। हेमराज शाक्यजुया धापू दुकि-- किराती जुजु तय्स यलया जनतातय्त विना कारणं दुःख ब्यूगुलि क्वालखुया 'बउगालं' बबचहा त ब्वया वया किरातीतय्त लिना यंकल। यक्व किरातीतय्त न्याना स्याना विल। च्यासम्ह किरातीत सीगु थाय्या नां हे च्यासल टोल जुल।[१] भाजु हरिराम जोशीजुया धापू दुकि-नेपाल भाषा शब्दतय्गु प्रयोग न्यागूगु शताब्दि ई. या आरम्भनिसें क्रमीक रूपं (अभिलेखे) वैच्वंकथं नेवा भाय्यागु उगुइले (लिच्छविकाले) उन्नतावस्थाय् थ्यने धुंकूगु खनेदु।[2] नेपाल भाषाया प्राचीन ग्रन्थ मालेगु अभियाने लुयावगु उत्तरी लिच्छवि कालया छपु श्लोक स्वं दिसँ-

१ शान्ति-बिजय (अङ्क २) १०८६ पृष्ठ ५७,५८

२ नेपालको प्राचीन अभिलेख- पृष्ठ ६२५

श्री गणेशायनमह ॥
गनपति गननाथ, आदि नाम गनेसं ।
लमिक स्वल दिवानं, दंत हिनं छक्षेसं ।
गंधिन जुल सभासं, छु गवाल प्रकाशं ।
भगतया जुल आसं, याव जि विघ्न नासं ॥
(नेपाल सम्वत स्वस्ती)

नेपाल सम्वत स्वस्ती धाइवले थ्व नेपाल सम्वत प्रारम्भ इ यागु खने दु । अजं थ्वया न्हय: च्वया तःगु नेपाल भाषा प्राचीन ग्रन्थ त दय्माग् ख: । थ्व खँय् भाजु प्रेमवहादुर कसा जुया धापू दुकि-शम्शुद्दीन या नेपाल आक्रमण ... ... अले शंकराचार्य र अमर वांडायागु ल्वापु आपा साहित्य (ग्रन्थ) चुइके यंकल जुइमा । [१] ग्रन्थ या ढुकुहे बौद्ध-विहार ख: । अमिसं स्यंका वंगुनं वौद्ध बिहार जुगुलि कीगु साहित्य (ग्रन्थ) लुईके मफूगु ख: । नेपाल भाषा नेपाल देशया प्राचीन भाषा ख: धैगु ऐतिहासिक कथं खने दु थ्वहे ल्याखं मल्ल जुजुपिसं थ्व भाषायात '' देशभाषा , राजभाषा " या नाम अभिलेखे अङ्कित याकूगु जुइ । अले भाषा साहित्यया ढुकु जायका थकूगु जुइ । नत्र मल्ल जुजुपिसं नेपाल भाषायात थथे प्रोत्साहन वी मागु छु खने मदु । छाय्धासा— मल्ल जुजुपि नेवा मखु । थथे धायमागुया मतलव छु धासा भ्रम जुया च्वंगु खं यात उला वयनेगु ख: । ' नेवा ' सु धाय्बले नेपालया निवासी ख । ''नेपाल वासीया" संक्षिप्त रूपहे नेवा ख: । गथेकि सिद्धिमानयात सिमा, हर्षमान यात "हषमा" धाइगु थौतकनं प्रचलने वया च्वंगु छगू उहाहरण ख वंशावलीकार तयसं भुल यागुया कारणं गुलिसिनं नान्यदेव लिसे वपि नायर त हे आलान्तरे नेवा जुल धैगु तर्क पिहांवंच्वन । नान्यदेवं नेपा:या छु प्रान्ते जक आक्रमण यागु ख: । गुगु सिमरौनगढ नामं प्रशिद्ध जुया च्वन । नान्यदेवया

---

१ बाखँ म्ये (भूमिकां) – पृष्ठ ७

आक्रमण नं नेपाल सम्वत ९ मजूसे २१६-२१७ पाले खः । थथे जूगुया कारण नान्यदेवया आक्रमण तिथि श्लोक लह्ययां कावले " नन्द " आखः निगः तोफयूगुलि ख । " नन्देन्दु शुन्य शशि सम्मित शाक वर्ष" ज्वीमा थाय् इन्दुश्च सोम वसु सम्मित शाक वर्ष " जूवन ।[२]

ऐतिहासिक दृष्टिकोणं स्वयवले मुसमानयगु आक्रमणं वचे ज्वीन हरिसिंहदेव सिमरौनगढ कुल देवता तलेजु व थःगु फौज ज्वना नेपाः पाखे स्वया वल । थुकथं नेपाले हरिसिंह देवया पाले नायरत ह्नाहाँ वल । उकिं थ्व नायरया परिवर्तित रूप नेवा मखु नाय् खः ।

नेवाया अर्थ नेपावासी अर्थात नेपाले बसोबास याना च्वंपि सकलें खः ।

नेपाल सम्वतया स्वापूकथं विभिन्न 'सम्वत' या छगू अध्ययन

अभिलेखया ल्बाखं थौंतक नेपाले इले ब्यले चले जुया वैच्वंगु सम्वत थुकथं खः —

१) विक्रम सम्वत

२) शक सम्वत

३) ठकुरी सम्वत

४) नेपाल सम्वत

थ्व सम्वत त गनं गुकथं नेपाले चले जुल । अले थुकिया ऐति-हासिक पृष्ठभूमि छु दु ? थ्व फुकं थ्वीकेत छसिकथं अध्ययन याय् मागु आवश्यक जुल ।

---

२ नेपाल उपत्यकाको मध्यकालीन इतिहास—पृष्ठ २९–३२

विक्रम सम्वत – थ्व क्रीगु देशयागु सम्वत मखु ।[१] अयसां गथे "राष्ट्रिय सम्वत" या रूपे चले जूगु ? थ्व खँय् ऐतिहासिकता छुं मदु । अयसां थ्वँगु छुं रूपरेखा जकसां थ्वीकेगु आवश्यक जू ।, - बिक्रम सम्वत चले याम्ह अर्थात संस्थापक विक्रमादित्य खः । अले विक्रमादित्य भारतया उज्जैन नगरयाम्ह जुजु धकानं क्रीगु देशया भाषा वंशावलि तय्के न्हुथना तःगू दु । तर थ्व विक्रमादित्य नेपाल विक्रम सम्वत चलयागु धका छुं वंशावली नं उल्लेख जूगु मदु । बरू नेपाले वया नेपाले आपालं दँ राज्य याना अन्त्य पारस्मणियाप्रभाव यको धन मुंका थःगु देश भारतया उज्जैन नगर हयाहां वन । थ्वहे धनया प्रभाव यको हिन्दुस्थाने "विक्रम" नाम सम्वत्सर चले यात ।[२]

थ्व क्रीगु देशया धापू त धाय्माल । आ भारतया विद्वान तय्गु धापू नं छक नं अध्ययन याना स्वय्, — भारतया छम्ह विद्वान या धापू दुकि विक्रमादित्य व विक्रम सम्वतया खँय् विवाद हे तिनि । थुकिया कारण थ्वहे खः कि गुगुकाले उज्जैयिनीस शको तयते बूका (पराजीत याना) विल । उगु काले सुं प्रसिद्ध महापूरूपय नां ला छु उपाधि तकनं विक्रम या विक्रमादित्य खःधँगु ऐतिहासिक मलुनि । उगु इले अथवा थ्वयां यको शताब्दि लिपा तकं विक्रम नामया सम्वत प्रयोग जूगु खने मदु । थुगु सम्वतया नाम न्हापां "कृत"

---

१) क– लिच्छवि सम्वतको निष्कर्ष - पृष्ठ ३६

ख - श्री ५ वडा महाराजाधिराज पृथ्वीनारायण शाहको जीवनी- बाबुराम शर्मा -" एक दुइ शब्द भूमिका"

२) क– प्राचीन नेपाल पत्रिका संख्या ८ - पृष्ठ ९, १०, १४

ख– लिच्छवि सम्वतको निष्कर्ष – पृष्ठ ३४-३५

अले " मालव " व थ्वयां लिपा विक्रम जू वगु खने दु । अभिलेखया स्वाङ्गं क्रमश: थुकथं खने दु –

कृत – स्वंगूगु शताब्दि निसें - ५ गु शताब्दि तक
मालव – ५ गु शताब्दि निसें – ९ गु शताब्दि तक
विक्रम – ९ गु शताब्दि निसें – थौं तक

थुकथं विक्रम सम्वतया आरम्भीक नाम " कृत " खः ।[१] तर विक्रमादित्य छगू उपाधि जक ज्वीमा । भारते थौं तक विक्रमादित्य उपाधि ग्रहण यापिं जुजुपिं थथे खने दु ।[२]

१) विषमशील विक्रमादित्य २) शालिवाहन विक्रमादित्य
३) समुद्र गुप्त विक्रमादित्य ४) चन्द्र गुप्त विक्रमादित्य
५) स्कंद गुप्त विक्रमादित्य ६) यशो वर्धन विक्रमादित्य

थथे भारत यागु विक्रम " सम्वत " नेपाले गुकथं " राष्ट्रिय सम्वत" जू वल धैगु खंय् छुं ऐतिहासिकता मदु । खालि राणा शासक श्री ३ चन्द्र शमशेरया दमन नीति जकहे थ्वया छगू कारण खः । छाय् धासा लिच्छवि कालं चले जूगु " नेपाल सम्वत " यात वंशावलीकार तय्सं भुलं मल्ल काल नापं स्वापू स्वाका विल । थुकि हे नेपाल सम्वत यात नेवा सम्वत भापा घृणा यागु खने दु । नेपाल सम्वत यात मान्यता मव्यूसां बडा महाराजाधिराज पृथ्वी नारायण शाह देवं पहाड प्रदेशया नातां चले यागु शाक सम्वत यात नापं वांव्छया श्री ३ चन्द्र शम्शेरं उत्तर भारते चले जुया च्वंगु " विक्रम सम्वत " यात वि सं १९६० निसें राष्ट्रिय मान्यता (राजकियस्तरं) वी मागु छुं उदेश्य खने मदु । खालि थ्व नेवा तय्त दमन याय्गु नीती मिवाय् मेगु छुं ऐतिहासिकता मदु । उकि अन्वेषक भाजु शङ्करमान राजवंशी जुया धापू दुकि -- " विक्रम सम्वत " नेपाल देशया थ:गु सम्वत

१) ब्रज सांस्कृतिक इतिहास- प्रभु दयाल मीतल - पृष्ठ- ३६५, ३६६
२) " " - " - " ३८३

मखु । ... .. अन्ध परम्परां चले यागु थ्व विक्रम सम्वत नेपाःयागु इतिहासया ज्ञान दया वनिसे लिउने लाना वनि तिनि ।[१]

शक सम्वत -- थ्व सम्वत गनयागु धंगु खँय् फीगु भाषा वंशावलि छु उल्लेख जुया च्वगु खने मदु । तर नेपाःया विद्वान तय्‌गु धापू दुकि थ्व शक सम्वत भारतया जुजु कनिष्कं चले यागु खः । थ्व जुजु ७८ इस्वी पाले जुजु जूगु खः धंगु न मान्यता जूगु दु ।[२] भारतया विद्वान तय्‌गु धापू दुकि - विक्रम सम्वत या नाप शक सम्वत न भारतया प्राचीन सम्वत खः । थ्व विक्रम सम्वत स्वया १३५ दँ व इस्वी सन् स्वया ७८ दँ लिपा जक चले जूगु सम्वत खः ।[३]

जैन जनश्रुती कथं थ्व सम्वतया संस्थापक कनिष्क (प्रथम) मजूसे कनिष्क द्वितीयं थ्व सम्वत यात प्रचलने हगु खने दु । जैन जन-श्रुती--ततो बर्षवते पंचत्रिंशत सन्धिके पुन । तस्य राज्ञा ङन्वय हत्वा वत्सर : स्थापितः शकै ।। हिन्दु जनश्रुती कथं सम्वतया प्रचलन कर्ता शालि वाहन खः । थुकिहे " शके शालि वाहन " न धागु खः ।[४]

थ:गु देशया सम्वत मखुगु " शक सम्वत " नेपाल गुकथं प्रचलने वल धंगु खँय् अभिलेखया ल्याखं थ्व लिच्छवि जुजुपि नापं नेपाल प्रवेश जूगु खने दु । नेपाःया ऐतिहासिक जुजु मानदेव (प्रथम) खः । थ्वहे मानदेव (प्रथम) जुजु तया थकूगु चांगुनारायण स्थित सम्वत ३८६ यागु अभिलेख हे नेपाःया पुलां अभिलेखः खः । खःला स्वयंभु स्थित प्राचीन अभिलेख मानदेव (प्रथम) या राज्या शङ्करदेव

१) लिच्छवि संबत्‌को निष्कर्ष - पृष्ठ - ३६
२) भारतको इतिहास - गुणदेव भट्टराइ - पृष्ठ - ९0
३) ब्रज सांस्कृतिक इतिहास - प्रभु दयाल मीतल - पृष्ठ- ३३८
४) " " " - " ३७0

यागु खः धैगुनं निर्णय जूगु दु।[५] थ्व शङ्करदेवया अभिलेख गुगु इले-यागु खः; अर्थात थुकि छु सम्वत अङ्कित जुया च्वन धैगु खँय् अभिलेखया भग्नावशेष याना सियकेगु मेगु छुं उपाय मदु। थथे जूसां मानदेव (प्रथम) या अभिलेखे अङ्कित सम्वतया आधारे शक सम्बत ज्वी फू। तर मानदेव (प्रथम) या अभिलेखे अङ्कित सम्वत, छु सम्वत धैगु खँय्‌नं विभिन्न विद्वान तय्‌गु विभिन्न मत दु। थ्व सम्वत यात भगवान लाल इन्द्रजी पाखे 'विक्रम सम्वत' निर्णय जूसा फ्लीट व काशी प्रशाद जायसवाल पाखे "गुप्त सम्वत" या रूपे यिर्णय जूगु दु। सिलवन पाखे "लिच्छवि सम्वत' निर्णव जूसा इतिहासकार शिरोमणि वावुराम आचार्य व दिनेश सरमारजु पाखे "शक सम्वत" हे खः धका निर्णय जूगु दु। अजे अन्वेषक भाजु शङ्करमान राजवंशी पाखे थ्व नेपाले लिच्छवि जुजुपिसं चले यागु "लिच्छवि सम्वत" खः धैगु निर्णय जूगु दु।

न्हयागू जूसां शक सम्वत क्षीगु देशया सम्वत मखु। थ्व शक सम्वत भारतं क्षीथाय् लिच्छवि जुजुपि नापंहे नेपाले प्रवेश जूगु खनेदु।

ठकुरी सम्बत – जुजु अंशुवर्माया बुङ्गमती स्थित न्हापांगु सम्वत २९ अङ्कित अभिलेखं नेपाले छगू न्हूगु सम्वत चले जूगु खने दु।

थथे न्हूगु सम्वत गनं गुकथं वल धैगु खँय् बिभिन्न बिद्वान तय्‌गु विभिन्न मत जुया च्वन। उकिं विभिन्न विद्वान तय्‌गु धापू त छसि-कथं अध्ययन यान स्वय्‌मागु आवश्यक जुल।

नेपा:या पुलां अभिलेख त मातु माला दकले न्हापां प्रकाशे हह्म विद्वान भगवानलाल इन्द्रजी खः। वयकयागु धापूकथं थ्व

---

५ अमृत पत्रिका -२०२६ जेष्ठ ३०– हरिराम जोशी– पृष्ठ ४२ ४५

" हर्ष सम्वत " ख: । थ्व खँ यात समर्थन याना जे. ए. फ्लीट, किलहर्न, आर. के. मुकर्जी थें नां दंपि विद्वान तयसं " हर्ष सम्वत " या ल्याखँ थुगु इले नेपा: भारतया अधिनस्थ ख:ला धँगु तर्क प्रस्तुत जुया च्वन । उकिहे मखा: थुकिया विपरित लेवीं थ्व सम्वत यात 'तिब्बत सम्वत' या भापिया नेपा: उगुइले तिब्बतया अधिनस्थ ख:ला धँथें तर्क प्रस्तुत यात । थ्व फुक तर्कया खँ जक हे ख: । ऐतिहासिक प्रामाणिक कथं थुकिया महत्व मदुगु जुल ।

छाय् धासा – थ्व अंशुवर्माया अभिलेखे अङ्कित सम्वत यात डा. डिल्ली रमण रेग्मीजु पाखे दकले न्हापां अंशुवर्मा हे चले यागु सम्वत ज्वी मा: धँगु तर्क प्रस्तुत जूगु जुल । अले नेपा:या आपालं विद्वान पाखे नं ऐतिहासिक प्रामाणिक कथं अंशुवर्मा हे चले यागु सम्वत ख: धँगु निष्कर्ष यागु जुल । उकि थ्व नं छगू नेपाजे चले जूगु सम्वत ख: । अय्जुसां अभिलेख तय्के थ्व सम्वतया नाम उल्लेख मजूगुलि याना गुलिसिनं " ठकुरी " सम्वत नामं माने याना च्वन ।[१] गुलिसिनं संक्षिप्त शक सम्वत[२] माने यासा गुलिसिनं "नयाँ सम्वत"[३] या नाम माने यात । गुलिसिनंला " अंशुवर्मा सम्वत "[४] या नामं माने यात । थुकथं नेपाले चले जूगु सम्वत जुयानं अभिलेखे थ्व सम्वत या नाम अङ्कित मजूगुलि याना छगू समस्या जूगु जुल । उकि जातीया आधारे त:गु " ठकुरी सम्वत " लोंहे धाय्माल ।

नेपाल सम्वत – थ्व वि. सं. ९३६, शक सम्वत ८०२ इस्वी सन ८८० काले सम्वतसर ३९८० पाखे चले जूगु सम्वत ख: । थ्व सम्वत नेपा:यागु हे चाय् बूया वगु सम्वत

१ नेपालको ऐतिहासिक रूपरेखा, पृष्ठ-९२, ९९

२ प्राचीन नेपाल, पृष्ठ-१०४, १०६

३ नेपालको आलोचनात्मक इतिहास, पृष्ठ-६१

४ लिच्छवि संवतको निष्कर्ष, पृष्ठ-२३

खः । अले दको नेपामि तयत ऋण मुक्त याना स्वतन्त्रता प्रदान जूगु सम्वत खः । उकें ह्वाकनं जातीय व वंशया आधारे नामकरण मजूसे नेपाल देशया नाम हे छ्यला तगु सम्बत खः खालि वंशावलीकारतय्सं भुल याना थकूगुलि याना जक थ्व सु जुजुया पाले न्ह्यले जूगु खः धँगु खँय् जक मत भिन्नता जुया च्वगु खः । अले आपालं विद्वानतय्सं वंशावली जक स्वया अभिलेख पाखे त्रिचा. मयागुलि याना न नेपाल सम्बतया निष्कर्ष मजूगु खः ।

मेमेगु सम्वत थें थ्व सम्बतयात छु नां तयगु धँगु छु समस्या मदु । छाय्धासा- 'नेपाल सम्बत' प्रचलने वकथ प्राचीन अभिलेख, ग्रन्थतय्के 'नेपाल सम्वत' या नाम हे सम्वतया नां अङ्कित जुया च्वंगु दु । गुकियाना नेपाःयागु इतिहासे थ्व नं छगू विशेषता जूगु दु ।

थ्व 'सम्बत' या निष्कर्षजूकथं लिच्छवि जुजु जयदेव (तृतीय) व साख्वाल हे थ्व सम्वतया संस्थापक त खः । थ्व सम्वतया मुख्य बिशेषता हे फिया लुँ जूगु दाम दको नेपामि तयगु ऋण पुला, आर्थिक शोषन मुक्त यागु खः । उकिं थ्व सम्बत ऐतिहासिकतां बिलि बिलि जाया च्वंगु सम्वत खः । अले थौं तकनं म्वाना च्वनं फूगु हे लोकप्रियया छगू दसू खः ।

"नेपाल सम्बत" हे राष्ट्रिय सम्बत खः

झीगु अर्थात झीगु देशया राष्ट्रिय सम्वत छु खः ? धँगु खँय् यानं जक बिचाः यायवले प्रचलने वयाच्वंगु विक्रम सम्वत हे खःला धँगु भ्रमे लाय्फू । विक्रम सम्वतया नापं शक सम्वत झीगु देशया सम्वत मखु धँगु खँ ऐतिहासिकताया माध्यमं निष्कर्ष ज्वी धुंकूगु दु । थथे थुइक थुइकं विक्रम सम्बतयात राष्ट्रिय सम्वत या रूपे माने याना च्वनेगु हे यन्हेया निम्ति सरासर भूल यागुगु जुइ । उकिं झीसं झीगुगो

चले जुगु ऐतिहासिक सम्वतयात हे राष्ट्रिय सम्वत माने याय् मागु दु । विभिन्न विद्वान तय्गु धापूकथं थ्गु देशे स्वगू सम्वत चले जूगु खने दु ।

१) लिच्छवि सम्वत (शक सम्वत)
२) ठकुरी सम्वत (अंशुवर्मा)
३) नेपाल सम्वत

१) लिच्छवि सम्वत— थ्व मानदेव (प्रथम) जुजुया अभिलेख-सम्वतं पिहाँ वगु खः । थ्व सम्वतयात आपालं विव्दानतय्सं शक सम्वत हे माने याना च्वन ।[१] तर अन्वेषक शङ्करमान राजवंशीजुया धापूकथं थ्व सम्वत शक सम्वत स्वया २२ दँ न्ह्यः लिच्छवि तय्सं किराती जुजुयात त्याका चले यागु सम्वत खः ।[२] अभिलेखया नापं गन ग्रन्थे तकं शक सम्वत बाहेक लिच्छवि सम्बत उल्लेख जूगु खने मदु । उकिं लिच्छवि सम्वत माने याय्गु ऐतिहासिकताया छु आधार खने मदु ।

ठकुरी सम्बत-- थ्व अंशुवर्मा जुजुया अभिलेखं सम्वत खः । थ्व सम्वत चलेयाःम्ह अंशुबर्मा ख धँगु ऐतिहासिकताया माध्यमं निर्णय ज्वी धुकूगु दु । थ्व सम्वत छु उपलक्ष्य चलेयागु खः । थुकिया छु ऐतिहासिक तथ्य खने मदु । मेगुला छु थ्व सम्बतया नां तक नं गुगुं ग्रन्थे वा अभिलेखे अङ्कित जूगु मदु । खालि जातीयता आधारंजक थ्व सम्बत नाम "ठकुरी सम्बत" त.गु खने दु ।

नेपाल सम्बत- अभिलेखया नापं आपालं ग्रन्थे- "नेपाल सम्बत" या नामं अङ्कित जुया च्वंगु दु । अले थ्व सम्वत चलेयागु उदेश्य नं उलि हे महत्वपूर्ण जू । थ्व सम्वतया ऐतिहासिक

---

१) क) प्राचीन नेपाल, पृष्ठ ९८-१०४ ख, नेपालको ऐतिहासिक रूपरेखा- पृष्ठ ८३, ८४ ग) लिच्छवि संस्कृति- पृष्ठ ४ (लिच्छवि संस्कृति पूर्व अध्ययन)

२) लिच्छवि संवत्को निष्कर्ष— पृष्ठ २८

पृष्ठभूमि हे फिया लुँ जूगु दामं दको नेपामी तय्त ऋणं मुक्त याना चलेयागु सम्बत खः। राष्ट्रिय भावनां प्रेरित जुया हे थ्व सम्वत या नाम–नेपाल देशया नां ववकया "नेपाल सम्वत" तःगु निर्विवाद जू।

थुकथं ऐतिहासिक दृष्टिकोणं बिचाः याय्बले "नेपाल सम्बत" हे नेपाल देशयागु थःगु सम्वत खः। थथे थःगु सम्वत दय्कं दय्कनं राष्ट्रिय सम्बत छुकियात माने याय्मालि धैगु खय् नेपाःया इतिहास शिरोमणि बाबुराम आचार्यजुया धापू छकनं अध्ययन याना स्वय्-मागु दु। "क्षीगु राष्ट्रिय सम्बत" या विशेषण जुया मिलेजुया च्वंगु 'वक्रम' सार्थक खने मदु। थ्व सम्बत उज्जनीया जुजु विक्रमादित्यं चले यागु खः धैगु १२०० दँ न्ह्यः निसें भारते चले जुया वँच्वंगु दन्त्यकथा खः। क्षीगु देशे नं थ्व दन्त्यकथा ह्राहाँ वल। तर गुगु इले (इसापूर्व ५८) थ्व सम्वत उत्थान जुल, उगु इले अवन्ति देशया राजधानी उज्जयिनीस जुजु विक्रमादित्यया आस्तित्व खने मदु। उज्जयिनी नगरयागु सौन्दर्यं मुग्ध जूम्ह महाकवि कालीदास (इस्वी सम्वत ४००) न रघुवश व मेघदुत नगरया मुग्ध कण्ठ प्रशंसा यागु दु ...... यदि वं सम्वतया उठान याम्ह अवन्तीया जुजु विक्रमादित्य यागु वाखं न्यंगु जूसा अवश्यनं रघुवंश व मेघदुते उकियागु (सम्वत) वर्णन याय् मागु खः। उज्जयिनी उत्खनन् जूबले नं विक्रमादित्यया छु चि दुगु लूगु समाचार पत्रे वगु खने मदु। बास्तवे थ्व सम्वतया उठान वर्तमान राजपुतानाया आवाद जूपि मालवगण तय्सं यागु खः धैगु अन लुया वै च्वंगु शिलालेख पाखें प्रमाणीत ज्वी धुंकूगु दु। थ्वहे कारणं थ्व सम्वतया नाप मिले जूया च्वंगु " विक्रम " शब्द लिकया छ्वय्मागु आवश्यक जू! ...... [१]

इतिहास शिरोमणिजुया धापू कथं सिद्ध जूकि विक्रम सम्वत

१ श्री ५ बडामहाराजाधिराज पृथ्वीनारायण शाहको संक्षिप्त जीवनी— 'एक दुइ कुरा' धैगु भूमिकाय्

झीगु देशया सम्वत मखु । थथे झीगु देशया सम्वत मखुगु यात नं छु नातां वयक नं 'विक्रम' जक लिकया राष्ट्रिय सम्वत कथं हनेमागु साहुति विया दिल, थ्व ऐतिहासिक दृष्टिकोणं मिले जूगु खने मदु। स्वँ दिसँ, –

१) 'विक्रम' आख लिकाय् वले थ्व सम्वत यात छु सम्वत धायगु ?

२) थःगु देशया सम्वत मखुगु यात छु नातां राष्ट्रिय सम्वत माने यायगु ?

३) छु झीगु देशे चले जूगु ऐतिहासिक सम्वत त छुं हे मदुला ?

उकिं झीसं झीगु देशया ऐतिहासिक सम्वत यातहे "राष्ट्रिय सम्वत" माने याय् मागु दु। ऐतिहासिकताया कवले 'नेपाल सम्वत' हे देशया राष्ट्रिय सम्वत सिद्ध जूगु दु। स्वँ दिसँ "नेपाल सम्वत" या ऐतिहासिक विशेषता, –

१) "नेपाल सम्वत" हे जुजु व प्रजाया दथ्वी ऐतिहासि स्वापूया छगू दसू खः।

२) "नेपाल सम्वत" हे दको नेपामि तय्त ऋणं मुक्त याना चलेयागु सम्वत खः।

३) "नेपाल सम्वत" वंश व जातिया आधारे नामकरण जूगु सम्वत मखु।

४) "नेपाल सम्बत" जुजु जयदेव (तृ) व प्रजा साख्वा जुया महान त्यागया छगू दसू खः।

५) "नेपाल सम्वत" राष्ट्रिय भावनां प्रेरित जुया मातृ भूमि नेपाल देशया नामं हे चले थागु सम्वत खः।

थुगु त्याखँ "नेपाल सम्वत" हे ऐतिहासिक विशेषतां जाः नेपाल देशया छगू जक संम्वत खः। अले थ्वहे झीगु देशया राष्ट्रिय सम्वत नं खः।

